

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले परिचालन गर्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी अध्ययन

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग
सिंहदरबार
काठमाडौं

माघ, २०७५

विषयसूची

कार्यकारी सारांश.....	३
परिच्छेद १ - परिचय	६
१.१ पृष्ठभूमि	६
१.२ उद्देश्य	७
१.३ कार्यक्षेत्र	७
१.४ अध्ययन विधी	७
१.५ अध्ययन संचालनका लागि प्रयोग भएका उपकरणहरु	८
१.६ प्रतिवेदनको प्रारूप	८
परिच्छेद २ - आन्तरिक ऋणको वर्तमान अवस्था.....	९
२.१ वर्तमान अवस्थामा आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन.....	९
२.२ आन्तरिक ऋणको विगतको अनुभव.....	१०
परिच्छेद ३ - आन्तरिक ऋण सीमा सिफारिसको पृष्ठपोषण.....	१४
परिच्छेद ४ - आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा आकर्षित हुने कानूनको संशोधन सुझाव	१८
परिच्छेद ५ - आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिसको लागि लिनुपर्ने समष्टिगत आर्थिक सुचकाङ्कहरु.....	२८
परिच्छेद ६ - आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा पर्न सक्ने असरहरुको विश्लेषण.....	३०
६.१ सार्वजनिक ऋण परिचालनका सैद्धान्तिक अवधारणा.....	३०
६.२ आन्तरिक ऋण परिचालनमा अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव.....	३१
६.३ नेपालको सन्दर्भमा आन्तरिक ऋणले पार्न सक्ने असरहरु	३२
परिच्छेद ७ - आन्तरिक ऋणको लागि प्रयोग हुने वित्तीय उपकरणहरु.....	३६
७.१ आन्तरिक ऋणका छोटो अवधि र लामो अवधिको लागि उपयोगमा आएका उपकरणहरु	३६

७.२ प्रदेश र स्थानीय तहको आन्तरिक ऋणको लागि प्रयोग हुने वित्तीय उपकरणहरु.....	३६
७.३ प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा प्रयोग गर्ने वित्तीय उपकरणको लागि सुझाव	३८
परिच्छेद ८ - प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिने प्रकृया.....	४१
८.१ वर्तमान परिप्रेक्षमा आन्तरिक ऋण उठाउने प्रकृया.....	४१
८.२ प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण लिने प्रक्रिया	४१
८.३ स्थानीय सरकारले आन्तरिक ऋण लिने प्रक्रिया.....	४३
परिच्छेद ९ - निष्कर्ष र सुझाव.....	४६
९.१ निष्कर्ष.....	४६
९.२ सुझाव.....	४८
सन्दर्भ सामग्री.....	५१
अनुसूचि १ - परामर्श लिईएका विज्ञहरुको नामावली.....	५३
अनुसूचि २ - राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगसंग भएको अन्तरक्रिया.....	५४

कार्यकारी सारांश

आन्तरिक ऋण कुनै पनि सरकारको घाटा बजेट पूर्ति गर्ने एउटा महत्वपूर्ण श्रोत हो । नेपालको सन्दर्भमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको लागि आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गरी पूँजी निर्माण तथा रोजगारी सृजना गर्नको लागि आन्तरिक ऋणलाई एउटा महत्वपूर्ण श्रोतको रूपमा लिन सकिन्छ ।

आन्तरिक ऋणले श्रोतको न्यूनतालाई परिपूर्ति गर्ने भए तापनि यसमा जोडिएका वित्तीय जोखिमलाई नियन्त्रणमा राख्न आन्तरिक ऋण परिचालनको सीमा निर्धारण गरिनु पर्दछ । सो को लागि नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (च) मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूको विश्लेषण गरी संघ, प्रदेश र स्थानिय सरकारले लिन सक्ने सीमा सिफारिस गर्नु पर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गर्नको लागि सम्पन्न गरिएको यस अध्ययनको निम्न उद्देश्यहरू रहेका छन्;

१. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेको आन्तरिक ऋणको पृष्ठपोषण गर्ने ।
२. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिँदा आकर्षित हुने कानूनको संशोधन सुझाव प्रस्तुत गर्ने ।
३. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागि आन्तरिक ऋण सीमा सिफारिसको लागि लिनुपर्ने समष्टिगत आर्थिक सूचकाङ्कहरूको विश्लेषण गर्ने ।
४. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा पर्न सक्ने असरहरूका सम्बन्धमा आवश्यक सुझाव प्रस्तुत गर्ने ।
५. आन्तरिक ऋणको लागि प्रयोग हुने वित्तीय उपकरणहरूको पहिचान गर्ने ।
६. प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिने प्रकृया सम्बन्धी सुझाव प्रस्तुत गर्ने ।
७. प्रदेश र स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋण सम्बन्धी जमानतको बारेमा आवश्यक सुझाव दिने ।

यो अध्ययन गर्ने क्रममा आन्तरिक ऋण सम्बन्धी संवैधानिक कानून र नियमावलीको विश्लेषण गरिएको थियो । यसको अलावा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रको तथा नेपालको विगतको आन्तरिक ऋणको अनुभवहरू र अभ्यासको अध्ययन तथा पुनरावलोकन पनि गरिएको थियो । विभिन्न क्षेत्रमा काम गरेका आन्तरिक ऋण सम्बन्धी अनुभवी विज्ञहरूसँग परामर्श समेत गरी यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । अध्ययनको

क्रममा नेपालको विद्यमान कानून, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको आ. व. २०७५/७६ को सिफारिसलाई पनि अध्ययन गरी परिमार्जन गर्नुपर्ने धाराहरूको विश्लेषण गरिएको छ। साथै आन्तरिक ऋणको सीमाका विकल्प र तिनको उपकरणको समेत विश्लेषण गरिएको छ।

यस अध्ययनमा गरिएको विश्लेषण अनुसार राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले तोकेको सीमामा रही प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारले उठाउन सक्ने अधिकतम आन्तरिक ऋणको भार कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा ०.५३६ प्रतिशत रहन आउँछ। सो अनुपातले के देखाएको छ भने संघीय सरकारले लिने आन्तरिक ऋणमा प्रदेश र स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋण थप हुँदा कुल आन्तरिक ऋण अनुमानित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ६ प्रतिशत भन्दा कम नै हुन जान्छ। नेपाल सरकारको वित्तीय सवलता (Fiscal Space) र तिर्न बाँकी ऋणको (Outstanding Debt) अनुपात विश्लेषण गर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेको सीमालाई उपयुक्त मान्न सकिन्छ। साथै उल्लेख भए अनुसार चालु आर्थिक वर्षमा आन्तरिक ऋणको भार कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १ प्रतिशत भित्रै हुने भएकोले प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा वर्तमान आर्थिक अवस्थामा खलल पर्न सक्ने संभावना देखिदैन।

आन्तरिक ऋण सँग सम्बन्धित केही संघीय कानून तथा प्रदेश र स्थानीय तह संचालन गर्न बनेका ऐन कानूनका धाराहरूलाई परिमार्जन गर्दा संघीय संरचना भित्र आउने गरी परिमार्जन गर्नुपर्दछ।

आन्तरिक ऋण सिफारिस गर्नको लागि राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले मुख्यतया निम्न सूचकहरूको विश्लेषण गरी प्रकृया अघि वढाउँदा उपयुक्त हुन्छ।

१. सार्वजनिक ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात
२. आन्तरिक ऋण र राजस्वको अनुपात
३. ब्याजदर
४. सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋण र भूक्तानी गर्न बाँकी कुल ऋणको अनुपात
५. वित्तीय क्षेत्र सवलताका प्रमुख सूचकहरू
६. विप्रेषण आय

सरकारी निकायले वित्त व्यवस्थापन गर्दा राजस्व र खर्चको संरचना, संचालन खर्च, नगद प्रवाहको स्थिति आदिको मूल्यांकन गर्नु जरुरी हुन्छ। आन्तरिक ऋणबाट पर्ने प्रभावको विश्लेषण गरी सोको पूर्वानुमान गर्न सकिएन भने त्यसको प्रभाव वित्तीय सन्तुलनमा पर्दछ, साथै त्यसको असर आन्तरिक

ऋण व्यवस्थापनमा समेत पर्ने सम्भावना हुन्छ। संघीय सरकारले आन्तरिक ऋणको भार बढायो भने प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रत्यक्ष असर पर्छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण उठाउदा ऋणको प्रभाव निजी र सार्वजनिक क्षेत्रमा न्यून मात्र पर्ने गरी सन्तुलित रूपमा उठाउनु पर्छ। आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा तरलता, ब्याजदर र मुद्राको मागलाई पनि त्यतिकै ध्यान दिनु जरूरी हुन्छ।

प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण उठाउँदा मुख्यतया दुई वटा उपकरण प्रयोगमा ल्याउनु उपयुक्त हुने निष्कर्ष यस अध्ययनको रहेको छ। ति हुन्, (१) ऋण पत्र जारी नगरी ऋण लिने र (२) ऋण पत्र जारी गरी ऋण लिने। प्रदेश सरकारले दुवै प्रकारका उपकरण प्रयोगमा ल्याउन सक्ने तथा स्थानीय तहले ऋण पत्र जारी नगरी ऋण लिने उपकरण मात्रै प्रयोग गर्ने।

दुवै उपकरणहरू जारी गरी ऋण लिने श्रोतहरू नेपाल सरकार, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, गैर बैंकिङ्क वित्तीय संस्था, गैर बैंकिङ्क गैर वित्तीय कर्पोरेट संस्थाहरू, सार्वजनिक तथा निजी गुठीहरू र सर्वसाधारण घरपरिवार (स्थानीय तहको हकमा लागु नहुने) हुनेछन्।

संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा ऋण स्विकृतिको योजना छनोट गर्नको लागि अर्थ मन्त्रालयमा स्थापित सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालय, प्रदेशको आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन प्रयोजनको लागि प्रदेश स्थित आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन विभाग र स्थानीय तहमा आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन गर्न ऋण व्यवस्थापन इकाई रहने ब्यवस्था हुनु उपयुक्त हुने सुझाव यस अध्ययनको रहेको छ।

आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा समग्र अर्थव्यवस्थामा त्यसको नकारात्मक असर नपरोस् र नेपाल सरकार प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले उपयुक्त मात्रामा ऋण परिचालन गर्न सक्नु भन्नको लागि अझ विस्तृत अध्ययन हुनु जरूरी छ। आन्तरिक ऋण परिचालनको अत्युत्तम सीमा निर्धारण गर्न सकेमा देश Debt Trap मा पर्ने जोखिम कम हुने हुँदा भविष्यको लागि विस्तृत अध्ययन अनुसन्धान गर्नु पर्ने सुझाव पनि यस अध्ययनको रहेको छ।

परिच्छेद १ - परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

सरकारले खासगरी घाटा बजेटको परिपूर्ति गर्ने एउटा विकल्पको रूपमा आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने गर्दछ । मुलुकमा आर्थिक स्थायित्व कायम गर्न र राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन गरी पूँजी निर्माण तथा रोजगारी सिर्जना गर्नका लागि आन्तरिक ऋणले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने गर्दछ । आन्तरिक ऋणले स्रोतको न्यूनतालाई परिपूर्ति गर्ने भएतापनि यससंगै जोडिएका आर्थिक, राजनैतिक र वित्तीय जोखिमहरूको कारणले गर्दा आन्तरिक ऋण निश्चित सीमाभित्र रही परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक ऋणको स्रोतहरू, तिनको प्रयोग र तिनले ल्याउने प्रभावहरूलाई सरकारले आफ्नो नियन्त्रणभित्र राखी न्यून जोखिममा त्यस्ता उपकरणहरूलाई प्रभावकारी रूपमा प्रयोगमा ल्याउने प्रयास गर्दछ ।

वित्तीय संघीयताको एक महत्वपूर्ण आयामका रूपमा रहने आन्तरिक ऋण संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले परिचालन गर्न सक्ने व्यवस्था नेपालको संविधानमा गरिएको छ । नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा (१) को खण्ड (च) मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूको विश्लेषण गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिनसक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै, संविधानको धारा ११५ र धारा २०३ मा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारले संघीय कानून बमोजिम मात्र ऋण लिन र जमानत दिन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १४ मा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेको सीमाभित्र रही आन्तरिक ऋण लिन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । त्यस्तै, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६८ मा स्थानीय तहबाट परिचालन हुने आन्तरिक ऋण सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ । यस दफामा आन्तरिक ऋण उत्पादनशील, रोजगार मूलक, आन्तरिक आयवृद्धि तथा पूँजीगत कार्यको लागि परिचालन गर्नुपर्ने, २५ वर्षको अवधिको लागि ऋण लिन सकिने लगायतका व्यवस्था रहेका छन् ।

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले संविधानले गरेको व्यवस्था बमोजिम बृहत आर्थिक परिसूचकहरूको विश्लेषण गर्दै नेपालमा आन्तरिक ऋण परिचालन सम्बन्धमा विगतको अभ्यासको अध्ययन तथा यस सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय अभ्यासको अध्ययनका आधारमा नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गरेको

छ । आयोगले नेपाल सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहलाई सिफारिस गरेको आन्तरिक ऋणको सीमा तथा आन्तरिक ऋण परिचालनको लागि विद्यमान कानूनी तथा प्रक्रियागत व्यवस्थामा गर्नुपर्ने परिमार्जन सम्बन्धमा आवश्यक सुझावहरू यस प्रतिवेदनले सिफारिस गरेको छ ।

१.२ उद्देश्य

नेपालको संविधानको धारा २५१ को उपधारा १(च) बमोजिम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले “समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिनसक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस” गर्दा विश्लेषण गर्नुपर्ने पक्षहरूको अध्ययन गर्नु यस अध्ययनको उद्देश्य रहेको छ ।

१.३ कार्यक्षेत्र

- आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा आयोगले सिफारिस गरेको आन्तरिक ऋणको सीमाको अध्ययन गरी पृष्ठपोषण दिने ।
- तीनै तहका सरकारले परिचालन गर्ने आन्तरिक ऋण सम्बन्धी विद्यमान कानूनमा गर्नुपर्ने परिमार्जनका सम्बन्धमा सुझाव दिने ।
- आयोगले तीनै तहका सरकारका लागि आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्दा विश्लेषण गर्नुपर्ने समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू पहिचान गरी सुझाव दिने ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले गर्ने आन्तरिक ऋण परिचालनबाट ती तहमा पर्नसक्ने असरहरूको विश्लेषण गरी नकारात्मक असर न्यून गर्ने उपायहरू पहिचान गर्ने ।
- प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालनका लागि प्रयोग गर्नसक्ने वित्तीय उपकरणहरू पहिचान गर्ने ।
- प्रदेश र स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणको जमानत सम्बन्धी प्रक्रियाका बारेमा सुझाव प्रस्तुत गर्ने ।
- प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिने प्रक्रियाका बारेमा सुझाव दिने ।

१.४ अध्ययन विधी

यस अध्ययनको लागि देहायको विधी अवलम्बन गरिएको छ ।

- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणसम्बन्धमा विद्यमान संवैधानिक, नीतिगत तथा कानूनी व्यवस्थाको अध्ययन तथा विश्लेषण ।

- आन्तरिक ऋण परिचालन सम्बन्धमा रहेका अन्तराष्ट्रिय अभ्यासहरूको अध्ययन।
- आन्तरिक ऋण सम्बन्धमा नेपालको विगतको अनुभवको अध्ययन।
- आन्तरिक ऋण परिचालन सम्बन्धमा बिषय विज्ञहरूसँग परामर्श।
- आन्तरिक ऋणको सीमाका विकल्पहरू पहिचान गरी सोवाट समष्टिगत आर्थिक परिसूचकमा पर्नसक्ने असरको विश्लेषण।

१.५ अध्ययन संचालनका लागि प्रयोग भएका उपकरणहरू

क) सन्दर्भ सामग्री

विभिन्न समयमा प्रकाशित/अप्रकाशित प्रतिवेदन, पुस्तक, बजेट, आर्थिक सर्वेक्षण, ऐन, नियम तथा कानून लगायत अन्य सन्दर्भ सामग्री संकलन गरी अध्ययन गरियो।

अध्ययनका चरणमा निम्न काम गरिएको छः

क) अध्ययनको चरणमा आयोगसँग निरन्तर सम्पर्क तथा सम्वाद गरियो।

ख) क्षेत्रगत विज्ञहरूसँग छलफल गरियो।

१.६ प्रतिवेदनको प्रारूप

यस मस्यौदा प्रतिवेदनको पहिलो परिच्छेदमा आन्तरिक ऋण परिचालनको परिचय, दोस्रो परिच्छेदमा आन्तरिक ऋणको वर्तमान अवस्था, तेस्रो परिच्छेदमा आन्तरिक ऋण सीमा सिफारिसको पृष्ठपोषण तथा चौथो परिच्छेदमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिन सक्ने कानूनको संशोधन सुझाव समावेश गरिएको छ। त्यसैगरी पाँचौं परिच्छेदमा आर्थिक सूचकाङ्क, छैठौंमा परिच्छेदमा आन्तरिक ऋण परिचालनबाट पर्न सक्ने प्रभावहरू, सातौं परिच्छेदमा आन्तरिक ऋण परिचालनमा प्रयोग हुने उपकरणहरूका सबल पक्ष, कमसल पक्ष, सम्भावना तथा चुनौतीहरू र आठौं परिच्छेदमा प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिने प्रकृयाहरूको वारेमा व्याख्या गरिएको छ भने नवौं परिच्छेदमा निष्कर्ष तथा सुझाव समावेश गरिएको छ।

परिच्छेद २ - आन्तरिक ऋणको वर्तमान अवस्था

२.१ वर्तमान अवस्थामा आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन

सरकारको घाटा बजेट नै आन्तरिक ऋणको पृष्ठभूमि हो । सरकारको घाटा बजेट परिपूर्ति गर्ने उपयुक्त विकल्प आन्तरिक ऋण हो। आन्तरिक ऋण घाटा बजेटको एउटा प्रमुख साधन हो, जुन सरकारी तवरमा औपचारिक रूपमा कानून बाट निर्देशित भएको हुन्छ।

आन्तरिक ऋण उठाउन सरकारले विभिन्न उपकरणहरू कानुनी रूपमा निर्धारण गरी तिनको उपयोग गर्नका लागि संस्थागत रूपमा केन्द्रीय बैंकलाई जिम्मेवारी दिन्छ। वर्तमान परिप्रेक्षमा नेपाल सरकारले ऋण उठाउन छोटो अवधिका लागि ट्रेजरी विल्स र लामो अवधिका लागि विकास ऋण पत्र, राष्ट्रिय वचत पत्र, नागरिक वचत पत्र तथा वैदेशिक रोजगार वचत पत्र जारी गर्ने व्यवस्था छ। नेपाल सरकारले उपरोक्त उपकरण लगायत नेपाल राष्ट्र बैंकबाट ओभरड्राफ्ट पनि लिन सक्दछ।

नेपाल सरकारले आन्तरिक ऋणका उपकरणहरूको संचालनको जिम्मा नेपाल राष्ट्र बैंकलाई दिँदै आएको छ। बजारबाट आन्तरिक ऋण उठाउने विभिन्न उपकरणहरूको संचालन गर्दा नेपाल राष्ट्र बैंकले ती साधन र उपकरणलाई दुई समूहमा विभाजन गरेको छ। पहिलो समूहमा ट्रेजरी विल्स जुन विभिन्न बैंक तथा वित्तीय संस्था मार्फत ऋण उठाइन्छ भने दोस्रो समूहमा विकास ऋणपत्र, वचत पत्र आदि पर्दछन् जुन बैंक बाहेकका वित्तीय संस्थाहरू जस्तै नागरिक लगानी कोष, कर्मचारी संचयकोष तथा पेन्सन फन्ड जस्ता संस्थाको लागि लक्षित गरेर निष्कासन गरिएको हुन्छ । साधारण व्यक्ति विशेष तथा संघ, सस्था, कर्पोरेट संस्थाहरूलाई पनि लक्षित गरी वचत पत्र जारी गरिन्छ ।

ओभरड्राफ्ट रकम सामान्यतया बढीमा ६ महिनासम्मको अवधिको लागि प्रयोग गरिन्छ। ट्रेजरी विल्स ४ किसिमका समय सीमामा निष्कासन गरिन्छ: २८ दिने, ९१ दिने, १८२ दिने र ३६४ दिने । ट्रेजरी विल्स आवश्यकता अनुसार देशको मौद्रिक स्थितिलाई हेरी नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गर्दछ । त्यस्तै संस्था तथा ब्यक्तिगत घरपरिवारलाई लक्षित गरी निष्कासन गरिएको ऋण तथा वचत पत्रको समयावधी पाँच वर्ष भन्दा बढी हुने गरेको देखिएको छ। देश संघीय प्रणालीमा प्रवेश गरिसकेको, प्रदेश र स्थानीय तहलाई पनि आन्तरिक ऋण लिन सक्ने संवैधानिक व्यवस्थाको आधारमा सो तहहरूमा व्यवस्थापकिय र प्राविधिक क्षमताको भने अभाव रहेको देखिन्छ। यस अध्ययनले आर्थिक अवस्थाको विश्लेषणको आधारमा प्रदेश र स्थानीय तहमा आन्तरिक ऋणको आयतन बढाउन सकिने विश्लेषण गरेतापनि तल्लो तहमा रहेको प्राविधिक तथा व्यवस्थापकिय क्षमताको अभावको कारण यो

विषय कार्यगत रुपमा रुपान्तरण हुन निकै चुनौतिपूर्ण रहने देखिन्छ।

२.२ आन्तरिक ऋणको विगतको अनुभव

नेपालको अर्थतन्त्रको आकार क्रमिक रुपमा बढ्दै गएको र सो बमोजिम विकासका पूर्वाधारमा पनि उल्लेख्य प्रगति हुँदै गएको हालको परिप्रेक्षमा स्रोतको माग दिन प्रति दिन उल्लेख्य रुपमा बढ्दै गएको छ। परिणामस्वरूप आन्तरिक ऋणको अनुपात पनि सोहि अनुसार बृद्धि हुँदै गइरहेको छ। पछिल्ला दुई आर्थिक वर्षमा औषत ऋण भुक्तानी घटेको देखिएता पनि अघिल्लो ५ वर्षको अवधिमा सरकारी खर्चमा कूल ऋण भुक्तानी १० प्रतिशत को हाराहारीमा रह्यो। तथापि आ. व. २०७३/७४ र २०७४/७५ मा सरकारी खर्चमा ऋण भुक्तानी अनुपात क्रमशः ८.५ र ६.२ प्रतिशत रहेपनि राज्य पुर्नसंरचना संगै तीनै तहको सरकारको पूर्वाधार तयार भईसकेपछि ऋण तिर्न सक्ने आधारहरू अझ मजबुत हुन सक्ने देखिन्छ।

तालिका १ - आन्तरिक ऋणको विगतको अनुभव

(रु करोडमा)

विवरण	२०७०।७१	०७१।७२	०७२।७३	०७३।७४	०७४।७५ ^P
कूल सरकारी खर्चमा आन्तरिक ऋणको परिचालन	४.६	८.०	१४.६	१०.६	२२.६
भुक्तानि गर्न बाँकी आन्तरिक ऋण	२०१८१.८	१९६७८.६	२३४१५.८	२८३७१.१	३८८२५.८
आन्तरिक ऋण साँवा फिर्ता	२५१५.२	४७४३.०	५०३३.५	३८५६.१	१५२५.०
वार्षिक आन्तरिक ऋण	१९९८.२३	४२४२.३१	८७७७.४५	८८३३.८७	१४४७५.०९
सरकारी खर्चमा ऋण भुक्तानी खर्च प्रतिशत	१२.४	१३.९	१२.९	८.५	६.२

(स्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण २०७४/७५ का विभिन्न तालिकाहरू)

^P = Provisional

तालिका १ लाई विश्लेषण गर्दा आ. व. २०७०/७१ मा कुल सरकारी खर्चमा आन्तरिक ऋणको परिचालन ४.६ प्रतिशत रहेकोमा आ. व. २०७४/७५ मा वृद्धि भई २२.६ प्रतिशत पुगेको छ। अध्ययन अवधिको ५ वर्षमा सो अनुपातको दरमा वृद्धि भइराखेको देखिन्छ।

आ. व. २०७०/७१ मा २ खर्व १ अर्व भूक्तानी गर्न बाँकी रहेको आन्तरिक ऋणको रकम आ. व. २०७४/७५ मा आइपुग्दा ३ खर्व ८८ अर्व रहेको देखिएको छ। नेपाल राष्ट्र बैंक ऋण व्यवस्थापन विभागको प्रतिवेदन अनुसार आ. व. २०७४/७५ मा सो शीर्षकको रकम रु ३ खर्व ९० अर्व रहेको देखिन्छ। वार्षिक रुपमा भूक्तानी गर्न बाँकि रकम क्रमिकरूपले वृद्धि भइराखेको छ।

त्यसैगरी सरकारी खर्चमा ऋण भूक्तानी अंश आ. व. २०७०/७१ मा १२.४ प्रतिशत रहेकोमा आ. व. २०७१/७२ मा १३.९ प्रतिशत रह्यो। तत्पश्चात २०७४/७५ मा आइपुग्दा सो अनुपात ६.२

प्रतिशत रहन गएको छ। सो अवस्थाको मुल्याङ्कन गर्दा ऋणको भुक्तानी खर्चको भार क्रमिक रूपले घटेको देखिन्छ।

तालिका २ - नेपाल सरकारको तिर्न बाँकी आन्तरीक ऋण

(रु. करोडमा)

विवरण	आर्थिक वर्ष					
	२०६९/७०	२०७०/७१	२०७१/७२	२०७२/७३	२०७३/७४	२०७४/७५
ट्रेजरी बिल्स	१३,६४६.८१	१३,६४६.८१	११,९८५.८१	११,६०५.९१	११,०४०.९३	१४,४८४.७९
विकास ऋणपत्र	५,१६१.०९	४,७११.०९	५,७०७.००	१०,८९०.००	१६,३९०.००	२३,५९०.००
राष्ट्रिय बचतपत्र	१,५६८.००	१,६५८.६५	१,६५८.६५	९०.६५	९०.६५	९०.६५
नागरिक बचतपत्र	३१८.३८	१५१.६७	३०५.६२	७८०.६२	७९६.५२	८७१.६३
वैदेशीक रोजगार बचतपत्र	५.८९	१३.५३	२१.५०	४८.६२	५२.९७	५२.८०
जम्मा	२०,७००.१७	२०,१८१.७५	१९,६७८.५८	२३,४१५.८०	२८,३७१.०७	३९,०८९.८७

(स्रोत: *Macroeconomic Indicators of Nepal, 2015 and 2018, Nepal Rastra Bank*)

तालिका नं. २ मा नेपाल सरकारको तिर्न बाँकी आन्तरीक ऋण र सोको विभिन्न उपकरणसँगको भारलाई प्रस्तुत गरिएको छ। आ.ब. २०६९/७० मा रु. २ खर्व ७ अर्व रहेको तिर्न बाँकी आन्तरीक ऋण आ.ब. २०७१/७२ मा घटेर रु. १ खर्व ९६ अर्व रहन गएको देखिन्छ भने आ. ब. २०७४/७५ मा आइपुग्दा उक्त ऋण बढेर रु. ३ खर्व ९० अर्व पुग्न गएको छ।

आ.ब. २०७४/७५ को नेपालको कुल ग्राहस्थ्य उत्पादन रु ३० खर्व ७ अर्बलाई आधार मान्दा तिर्न बाँकी आन्तरिक ऋणको भार करिब १ प्रतिशत मात्रै पर्ने देखिन्छ। यस आधारमा नेपालमा अझ आन्तरिक ऋणको मात्रा बढाउन सकिने आधार रहेको देखिन्छ।

आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न विगत ६ वर्षमा छोटो अवधिका लागि ट्रेजरी बिल्स र लामो अवधिको लागि विकास ऋणपत्र, राष्ट्रिय बचत पत्र, नागरिक बचत पत्र र वैदेशिक रोजगार बचत पत्र गरी चार प्रकारका उपकरण प्रयोग गर्ने गरेको पाइन्छ।

आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न प्रयोग गरिएका उपकरणहरूको Domestic Outstanding Debt मा स्वामित्व विश्लेषण गर्दा ट्रेजरी बिल्सको अंश आ. ब. २०६९/७० मा रु. १ खर्व ३६ अर्व रहेकोमा सो वृद्धि भई आ. ब. २०७४/७५ मा रु. १ खर्व ४४ अर्व पुगेको पाइन्छ। विकास ऋणपत्र आ.

ब. २०६९/७० मा ५१ अर्ब ६१ करोड रहेकोमा आ. व. २०७४/७५ मा आइपुग्दा बढेर २ खर्व ३५ अर्ब पुगेको, राष्ट्रिय बचत पत्र आ. व. २०६९/७० मा रु १५ अर्ब ६८ करोड रहेकोमा आ. व. २०७४/७५ मा आइपुग्दा घटेर ९० करोड रहन गएको र नागरिक वचतपत्र आ. व. २०६९/७० मा रु. ३ अर्ब १८ करोड रहेकोमा आ. व. २०७४/७५ मा आइपुग्दा बढेर रु. ८ अर्ब ७१ करोड रहन गएको पाइन्छ। त्यसै गरी वैदेशिक रोजगार वचतपत्र आ. व. २०६९/७० मा रु. ५ करोड रहेकोमा आ. व. २०७४/७५ मा आइपुग्दा बढेर ५२ करोड नाघेको देखिन्छ।

तालिका ३ - आर्थिक वर्ष २०६९/७० देखि २०७४/७५ सम्मको प्रतिव्यक्ति आय र सार्वजनिक ऋणको अनुपात

आ. व.	प्रतिव्यक्ति आय (रुपैया)	प्रतिव्यक्ति ऋण (रुपैया)	प्रतिव्यक्ति खुद आय (रुपैया)	प्रतिव्यक्ति आयमा प्रतिव्यक्ति ऋण (प्रतिशत)	प्रतिव्यक्ति आय वृद्धि (प्रतिशत)	प्रतिव्यक्ति ऋण वृद्धि (प्रतिशत)	कुल ग्राहस्थ उत्पादन वृद्धि (प्रतिशत)
२०६९/७०	६२,२८३	१९,८५९	४२,४२४	३१.८९	-	-	४.१
२०७०/७१	७१,२२५	१९,८९१	५१,३३४	२७.९३	१४.३६	०.०१	६.०
२०७१/७२	७६,२०१	१९,३१९	५६,८८२	२५.३५	६.९९	-२.८९	३.३
२०७२/७३	७९,५२८	२१,९५८	५७,५७०	२७.६१	४.३७	१३.६६	०.७
२०७३/७४	९२,०३१	२४,२७०	६७,७६१	२६.३७	१५.७२	१०.५३	७.९
२०७४/७५	१,०३,३३५	२८,९६३	७४,३७२	२८.०३	१२.२८	१९.३३	६.३

(स्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण २०७४/७५, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग)

तालिका ३ मा पछिल्लो ६ वर्षको प्रतिव्यक्ति आय र प्रतिव्यक्ति ऋणलाई विश्लेषण गरिएको छ। आ. व. २०६९/७० मा रु ६२,२८३ रहेको प्रतिव्यक्ति आय २०७४/७५ मा आइपुग्दा १ लाख ३ हजार सम्म पुगेको छ। तर आ. व. २०६९/७० मा प्रतिव्यक्ति ऋण रु १९,८५९ रहेकोमा आ. व. २०७४/७५ मा आइपुग्दा रु २८,९६३ पुगेको देखिन्छ। सोहि अवधिमा प्रतिव्यक्ति ऋणको भार प्रतिव्यक्ति आयमा हेर्दा पछिल्लो ६ वर्षमा ३१.८९ प्रतिशतबाट घटेर २८.०३ प्रतिशत पुगेको पाइन्छ। सार्वजनिक खर्च बढदै गएको क्रममा सो अनुपात बढदै जानुपर्ने अवस्थामा घट्टै गएको कारण सार्वजनिक ऋण अझ बढाउन सकिने आंकलन गर्न सकिन्छ।

उक्त तालिकामा प्रतिव्यक्ति आय र प्रतिव्यक्ति ऋणको वृद्धिलाई प्रस्तुत गरिएको छ। प्रतिव्यक्ति आयको वृद्धिदर आ. व. २०७१/७२ र २०७२/७३ मा क्रमश ६.९९ प्रतिशत र ४.३७ प्रतिशत रह्यो। उक्त समयमा देशलाई प्राकृतिक प्रकोपले असर पुऱ्याएको तथा दक्षिणी भेगमा सीमामा अवरोध भएको स्थिति रहेको थियो। सोहि अवधिमा प्रतिव्यक्ति ऋणभार भने तुलनात्मक रूपमा उच्च रहेको देखिएको छ।

विगत ६ वर्षको ऋण र आयलाई तुलना गर्दा सार्वजनिक ऋणको मात्रा अझै बढाउन सकिन्छ।

यसको मतलब प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणमा वृद्धि हुन गई हाल कायम रहेको सीमा बढे पनि सो को असर अर्थतन्त्रमा कम पर्ने आंकलन गर्न सकिन्छ।

पछिल्लो तीन वर्ष अर्थात आ. व. २०७२/७३ देखि आर्थिक वर्ष २०७४/७५ को आर्थिक वृद्धिदर औसतमा ५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। यसको परिणाम सरकारलाई स्रोतको आवश्यकता बढ्दै जाने हुन्छ जसले गर्दा सरकारको खर्च गर्ने क्षमता समेत वृद्धि हुने हुँदा सार्वजनिक ऋण बढाउनु नेपालको सन्दर्भमा सकारात्मक रहेको अपेक्षा गर्न सकिन्छ।

परिच्छेद ३ - आन्तरिक ऋण सीमा सिफारिसको पृष्ठपोषण

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले देशको समग्र आर्थिक स्थिति, नेपाल सरकारको तिर्न बाँकी ऋण र प्रदेश तथा स्थानीय तहको ऋण उठाउने र ऋण तिर्न सक्ने क्षमता समेतलाई आधार मानी संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहले आ. व. २०७५/७६ का लागि उठाउन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमाहरु सिफारिस गरेको छ। उल्लेखित सिफारिसमा सरकारका तीनै तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने सन्दर्भमा निम्नबमोजिम व्यवस्था तथा मान्यता रहेको देखिन्छ।

नेपाल सरकार

क) आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को अनुमानित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउने।

ख) आन्तरिक ऋणको उपयोग बढी भन्दा बढी पूँजी निर्माणमा परिचालन गर्ने।

प्रदेश सरकार

क) आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र प्रदेश तहको आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउने।

ख) आन्तरिक ऋणको परिचालन पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभका क्षेत्रमा गर्ने।

ग) साधारण प्रकृतिका र प्रशासनिक खर्चका लागि आन्तरिक ऋण उपयोग नगर्ने।

स्थानीय तह

क) आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा संघीय सरकार र प्रदेश सञ्चित कोषबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र स्थानीय तहको आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउने।

ख) आन्तरिक ऋणको परिचालन पूँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभका क्षेत्रमा गर्ने।

ग) साधारण प्रकृतिका र प्रशासनिक खर्चका लागि आन्तरिक ऋण उपयोग नगर्ने।

उक्त प्रावधानमा उल्लेख गरिए बमोजिम आन्तरिक ऋणको अधिकतम सीमा सन्दर्भमा अध्ययन गर्नको लागि सातै प्रदेशको राजस्वको अनुमानित आन्तरिक स्रोत र संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँटलाई लिइएको छ। उक्त राजस्वको विवरणलाई तालिका ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ४ - प्रदेशको अनुमानित आन्तरिक राजस्व र संघीय सरकारबाट प्राप्त राजस्व बाँडफाँट

(रु. लाखमा)

प्रदेश	आन्तरिक स्रोत (क) अनुमानित	राजस्व बाँडफाँट (ख)	(क) र (ख)
प्रदेश १	३,६६,७८.००	९,१८,११.००	१२,८४,८९.००
प्रदेश २	१,३१,१०.००	९,१७,८७.३८	१०,४८,९७.३८
प्रदेश ३	९,३३,३६.७६	८,९९,६६.२७	१८,३३,०३.०३
गण्डकी	१,६९,९५.००	६,५७,६०.००	८,२७,५५.००
प्रदेश ५	२,४०,००.००	८,५५,०३.००	१०,९५,०३.००
कर्णाली	५०,००.००	५,५१,६६.१५	६,०१,६६.१५
सुदूरपश्चिम	४९,३०.००	७,५७,०१.६१	८,०६,३१.६१
कुल			७४,९७,४५.९७

(स्रोत: आ. व. २०७५/७६ को सात प्रदेशको बजेट विवरण)

तालिका ४ लाई विश्लेषण गर्दा प्रदेश नं ३ को राजस्व बाँडफाँट र आफ्नो आन्तरिक स्रोतको योगफल रु १८ अर्ब ३३ करोड सहित सातै प्रदेशको तुलनामा अत्याधिक र प्रदेश नं ६ को उक्त शीर्षकमा ६ अर्ब १ करोड सहित सबै भन्दा न्यून राजस्व प्राप्त गर्ने प्रदेशका रूपमा देखिन्छन्।

प्रदेशहरूको उक्त शीर्षकमा प्राप्त हुने कुल राजस्व बाँडफाँट रकम रु ७४ अर्ब ९७ करोड रहने देखिन्छ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले गरेको सिफारिस लाई आधार मान्दा उक्त रकमको १० प्रतिशत अर्थात करिब रु. ७ अर्ब ५० करोड आन्तरिक ऋण लिनसक्ने अवस्था रहन्छ ।

आ. व. २०७५/७६ को सातै प्रदेशको बजेट अध्ययन गर्दा प्रदेश नं २, गण्डकी र कर्णालीले क्रमशः रु १ अर्ब, ८० करोड र १ अर्ब आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने विषय बजेटमा उल्लेख गरेका छन्। सोही आधारमा सातै प्रदेशले आन्तरिक ऋण उठाउँदा कुल रकम करिब रु. ७ अर्ब ५० करोड रहन्छ ।

सोही सीमालाई अध्ययनको आधार मानेर आ. व. २०७५/७६ को स्थानीय निकायको ऋणको सीमा अनुमान गर्दा आन्तरिक राजस्वको अनुमानित रकमको सूचना उपलब्ध नभएको कारण सो रकमको विकल्पमा संघीय सरकारबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त अनुदान रकमलाई आधार मानिएको छ। सो रकमको आधारमा यदी ७५३ स्थानीय तहले नै आन्तरिक ऋण लिने हो भने सो अवस्थामा रु. ११ अर्ब ९ करोड रहने अनुमान गर्न सकिन्छ। यो अनुमानित रकमलाई प्रक्षेपण गर्ने आधार तालिका ४

मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५ — प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको अनुदान तथा राजस्व बाँडफाँटको अनुपात

(रु. लाखमा)

प्रदेश/स्थानीय तह	अनुदान (क)	राजस्व बाँडफाँट (ख)	कुल (क र ख)
प्रदेश सरकार	१,१३,४३,४१	५७,१२,००	१,७०,५५,४१
स्थानीय तह	१,९५,०५,३१	५७,१२,००	२,५२,१७,३१

$$\text{स्थानीय तह र प्रदेशको अनुपात} = \frac{\text{स्थानीयको कूल}}{\text{प्रदेशको कूल}} = १.४७९$$

तालिका ५ बाट स्थानीय र प्रदेशको अनुदान र राजस्व बाँडफाँटको अनुमानित सूचकाङ्क १.४७९ रहेको देखिन्छ। यसको मतलब सातै वटा प्रदेशको कुल आन्तरिक राजस्व र राजस्व बाँडफाँट १ अंक रहँदा ७५३ वटा स्थानीय तहहरूको सोही शीर्षकको कूल रकम १.४७९ अंक रहन जान्छ भन्ने हो।

यस मानेमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले लिन सक्ने आन्तरिक ऋण आ. व. २०७५/७६ मा १८ अर्ब ५९ करोड रहने अनुमान गर्न सकिन्छ। उक्त रकम प्रदेशको हकमा रु ७ अर्ब ५० करोड र स्थानीय तहको हकमा रु ७ अर्ब ५० करोडलाई सूचकाङ्क १.४७९ ले गुणागरी आउने रकम रु. ११ अर्ब ९ करोडको योगफल हो।

उल्लेखित रकम थप हुँदा नेपाल सरकारको कुल आन्तरिक ऋणमा कति रकमले वृद्धि हुन्छ भनी विश्लेषण गरी हेरियो। सो विश्लेषणका लागि आ. व. २०७४/७५ को नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनलाई लिइएको छ, जस अनुसार कुल गार्हस्थ्य उत्पादन रु ३० खर्ब ७ अर्ब रहेको छ। आ. व. २०७५/७६ मा अनुमानित मुद्रास्फीति दर ६.५ प्रतिशत रहने तथा आर्थिक वृद्धिदर ८ प्रतिशत रहने अनुमानको आधारमा आ. व. २०७५/७६ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादन रु ३४ खर्ब ५८ अर्ब रहने देखिन्छ।

तालिका ६ - आ. व. २०७५/७६ मा आन्तरिक ऋणको आयतन अनुमान

अनुमानित कुल गार्हस्थ्य उत्पादन	संघको ऋण क्षमता	प्रदेश र स्थानीयतहको आन्तरिक ऋण क्षमता
३४ खर्ब ५८ अर्ब	१ खर्ब ७२ अर्ब*	१८ अर्ब ५९ करोड**

* कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशत उठाउँदा

** राष्ट्रिय प्रकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिसलाई आधारमानि अनुमान गर्दा

तालिका ६ लाई विश्लेषण गर्दा प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले उठाउने कुल आन्तरिक ऋण कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा ०.५३६ प्रतिशत मात्र रहने देखिन्छ। नेपाल सरकारको Fiscal Space र Outstanding Debt को अनुपातलाई हेर्दा राष्ट्रिय प्रकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले

सिफारिस गरेको प्रदेश तथा स्थानीय तहले परिचालन गर्न सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमालाई उपयुक्त मान्न सकिन्छ ।

तर विभिन्न तहका सरकारहरू मध्ये तल्लो तहका सरकारको लागि राजस्व संकलनको आधार निर्धारित भए पनि राजस्वका दायराहरू बढाउन नसक्ने पनि हुन सक्छन् । यसकारण राजस्वको आधारमा मात्रै स्थानीय तहलाई ऋण व्यवस्थापन गर्न छोट्टिदिँदा दुईवटा समस्याहरू देखिन्छन् । पहिलो, संघीय सरकारसँग कर संकलन गर्नसक्ने परम्परागत क्षमता रहने तर सो क्षमता स्थानीय तहमा नहुने हुँदा ठाडो सम्बन्ध (Vertical Relation) मा अस्थिरता उत्पन्न हुन्छ भने दोस्रो, तल्लो तहका सरकारहरू बीच राजस्व संकलनको सम्भाव्यता फरक फरक हुने हुँदा सतही (Horizontal) असमानतको स्थिति देखिन्छ । यसर्थ राजस्वको आधारमा आन्तरिक ऋण संकलनको सीमा तोकिँदा झन् सरकारहरूको बीचमा वित्त नितिको प्रभाव असन्तुलित रहन सक्ने देखिन्छ ।

तथापि हालको परिस्थितिमा आन्तरिक ऋण लिँदा देशको आर्थिक अवस्थामा खलल नपर्ने देखिन्छ । साथै कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले परिचालन गर्ने आन्तरिक ऋणभार थप करिव १ प्रतिशतले मात्रै वृद्धि हुने अवस्थामा प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई आन्तरिक ऋण लिने व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिने देखिन्छ ।

परिच्छेद ४ - आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा आकर्षित हुने कानूनको संशोधन सुझाव

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले परिचालन गर्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सम्बन्धी अध्ययनको सिलसिलामा विद्यमान कानूनमा गर्नुपर्ने परिमार्जनका सम्बन्धमा निम्नानुसार सुझाव रहेको छ ।

तालिका ७ – आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा आकर्षित हुने कानूनको संशोधन सुझाव

ऐन/ नियम/दफा/उपदफा	विद्यमान व्यवस्था	अद्यावधिक गरिनुपर्ने	
		बुँदाहरू	कारणहरू
राष्ट्र ऋण ऐन, २०५९			
प्रस्तावना:	देशको आर्थिक विकासको लागि सरकारी वित्तको समुचित व्यवस्थापनमा सघाउ पुऱ्याउन तथा वित्तीय र मौद्रिक नीतिबीच सामञ्जस्यता कायम गर्दै आन्तरिक बचत परिचालनलाई प्रोत्साहन गर्न ऋणपत्र निष्काशन गरी राष्ट्र ऋण उठाउने व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,	देशको आर्थिक विकासको लागि सरकारी वित्तको समुचित व्यवस्थापनमा सघाउ पुऱ्याउन तथा वित्तीय र मौद्रिक नीतिबीच सामञ्जस्यता कायम गर्दै संस्थासंग रहेको लगानीयोग्य रकम र व्यक्ति तथा परिवारसंग रहेको आन्तरिक बचत परिचालनलाई प्रोत्साहन गरी आयोजनामा लगानी गर्ने हेतुले ऋणपत्र निष्काशन गरी राष्ट्र ऋण उठाउने व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले,	संस्थासंग रहेको लगानीयोग्य रकम र व्यक्ति तथा परिवारसंग रहेको र गरी आयोजनामा लगानी गर्ने हेतुले थप गरिएको
परिभाषा:	उल्लेख नभएकोले थप गरिनु पर्ने राष्ट्रऋण भन्नाले दफा ३ वमोजिम नेपाल सरकारले उठाएको ऋण सम्झनु पर्छ ।	१) आयोजना लगानी बण्ड (Project Financing Bond) को परिभाषा थप गर्नु पर्ने । २) राष्ट्रऋण भन्नाले दफा ३ वमोजिम नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह, वा कुनै दुई वा तीनवटै सरकारले उठाएको ऋण सम्झनु पर्छ ।	परिभाषामा नभएकोले । प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले समेत आन्तरिक ऋण लिने भएकोले
दफा ३ ऋणपत्र निष्काशन गरी राष्ट्र ऋण उठाउने अधिकार:	(१) नेपाल सरकारले सरकारी वित्तको समुचित परिचालन गर्नको लागि प्रचलित कानूनको अधीनमा रही आवश्यक सम्झेको परिमाणमा एकै पटक वा पटक पटक गरी राष्ट्र ऋण उठाउन सक्नेछ ।	(१) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले सरकारी वित्तको समुचित परिचालन गर्नको लागि प्रचलित कानूनको अधीनमा रही आवश्यक सम्झेको परिमाणमा एकै पटक वा पटक पटक गरी राष्ट्र ऋण उठाउन सक्नेछ । (१ क) नेपाल सरकारले कुनै एक वा बढी प्रकारको ऋणपत्र निष्काशन गरी, प्रदेश सरकारले आयोजनामा लगानी गर्ने प्रयोजनको लागि संघीय सरकारको स्वीकृतिमा ऋणपत्र	उपदफा (१) को व्याख्या प्रष्टरूपमा गर्न उपदफा (१) लाई उपदफा (१) र उपदफा (१ क) गरी दुई भागमा टुक्न्याईएको ।

		निष्काशन गरी तथा स्थानीय तहले आयोजनामा लगानी गर्ने प्रयोजनको लागि आन्तरिक ऋण उठाउन सक्नेछ ।	
दफा ३ ऋणपत्र निष्काशन गरी राष्ट्र ऋण उठाउने अधिकार:	(२) उपदफा (१) बमोजिम निष्काशन गरिने ऋणपत्रको सावौं तथा ब्याजको भुक्तानी अवधि र ब्याजको दर नेपाल सरकारले तोके बमोजिम हुनेछ ।	उपदफा (१ क) बमोजिम नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले निष्काशन गर्ने ऋणपत्रको र स्थानीय तहले आयोजनामा लगानी गर्ने प्रयोजनको लागि परिचालन गरेको ऋणको सावौं तथा ब्याजको भुक्तानी अवधि र ब्याजदर नेपाल सरकारले स्वीकृति दिँदाका बखत तोकिए बमोजिम हुनेछ ।	नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारले ऋणपत्र निष्काशन गर्ने तर स्थानीय तहले ऋणपत्र निष्काशन नगर्ने हुँदा प्रष्ट पारिएको ।
दफा ३ ऋणपत्र निष्काशन गरी राष्ट्र ऋण उठाउने अधिकार:	(३) ऋणपत्रको सावौं तथा ब्याज भुक्तानी अवधि र ब्याजदर सम्बन्धमा बैङ्कले समय समयमा नेपाल सरकारलाई आवश्यक राय तथा सुझाव दिनेछ ।	ऋणपत्रको सावौं तथा ब्याज भुक्तानी अवधि र ब्याजदर सम्बन्धमा बैङ्कले समय समयमा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारलाई आवश्यक राय तथा सुझाव दिनेछ ।	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थपगरी प्रष्ट पारिएको ।
दफा ५ राष्ट्र ऋणको व्यवस्थापन:	(१) राष्ट्र ऋणको व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पूर्ण काम नेपाल सरकारको तर्फबाट बैकले गर्नेछ ।	(१) राष्ट्र ऋणको व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पूर्ण काम नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको तर्फबाट बैङ्कले गर्नेछ । आयोजनामा लगानी गर्ने प्रयोजनको लागि आन्तरिक ऋण उठाउने र उक्त ऋणको अभिलेख राख्ने जस्ता व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य स्थानीय तह आफैले गर्नु पर्नेछ । साथै, आन्तरिक ऋण वापत संकलन भएको रकमको कारोवार, सरकारी खाता संचालन गर्ने वाणिज्य बैक मार्फत गर्नु पर्नेछ ।	सम्पूर्ण स्थानिय तहको लागि आन्तरिक ऋण उठाउने र उक्त ऋणको व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य केन्द्रीय बैकले गर्न सम्भव नहुने भएकोले स्थानिय तह आफैले गर्नु पर्दछ । त्यसैगरी आन्तरिक ऋण वापत संकलन भएको रकमको कारोवार, सरकारी खाता संचालन गर्ने वाणिज्य बैक मार्फत गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।
दफा ५ राष्ट्र ऋणको व्यवस्थापन:	(२) उपदफा (१) बमोजिम राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन सम्बन्धी काम गर्दा बैकले आवश्यक खाताहरू राख्ने, राष्ट्र ऋणको स्थिति बारेको प्रतिवेदन नेपाल सरकारमा पेश गर्ने र तत्सम्बन्धमा समय समयमा बैङ्कले आवश्यक सम्झेको राय	उपदफा (१) बमोजिम राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन सम्बन्धी काम गर्दा बैकले आवश्यक खाताहरू राख्ने, राष्ट्र ऋणको स्थिति बारेको प्रतिवेदन नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा Public Debt Management Office (PDMO) मा पेश गर्ने र तत्सम्बन्धमा समय समयमा बैङ्कले	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गरिएको ।

	तथा सुझाव नेपाल सरकारमा पेश गर्नेछ ।	आवश्यक सम्झेको राय तथा सुझाव नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा PDMO मा पेश गर्नेछ ।	
दफा ५ राष्ट्र ऋणको व्यवस्थापन:	(३) उपदफा (१) बमोजिम राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन सम्बन्धी काम गर्दा बैङ्कले आवश्यक पर्ने प्राथमिक तथा दोस्रो बजारको व्यवस्था गर्नेछ । यसरी व्यवस्था गरिने प्राथमिक तथा दोस्रो बजारको सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।	उपदफा (१) बमोजिम राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन सम्बन्धी काम गर्दा बैङ्कले नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको लागि आवश्यक पर्ने प्राथमिक बजार तथा नेपाल सरकारको लागि आवश्यक पर्ने दोस्रो बजारको व्यवस्था गर्नेछ । यसरी व्यवस्था गरिने प्राथमिक तथा दोस्रो बजारको सञ्चालन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।	प्राथमिक बजारको कार्य नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको लागि बैङ्कले गर्नु उपयुक्त भएपनि दोस्रो बजारको कार्य मौद्रिक नीतिसँग सम्बन्धित हुने भएकोले नेपाल सरकारको लागि आवश्यक पर्ने दोस्रो बजारको व्यवस्था बैङ्कले गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
दफा ६ राष्ट्र ऋण व्यवस्थापन सम्झौता:	राष्ट्र ऋण व्यवस्थापनको काम सुचारु रूपले सञ्चालन गर्न नेपाल सरकार र बैङ्कबीच समय समयमा आवश्यक सम्झौता गरिनेछ र त्यस्तो व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पूर्ण काम सोही सम्झौताको अधीनमा रही गर्नु पर्नेछ ।	राष्ट्र ऋण व्यवस्थापनको काम सुचारु रूपले सञ्चालन गर्न नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकार र बैङ्कबीच समय समयमा आवश्यक सम्झौता गरिनेछ र त्यस्तो व्यवस्थापन सम्बन्धी सम्पूर्ण काम सोही सम्झौताको अधीनमा रही गर्नु पर्नेछ ।	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा २० नियम बनाउने:	(१) यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले बैङ्कको राय लिई आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।	यस ऐनको उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले बैङ्कको राय लिई, तथा स्थानीय तहले नेपाल सरकारको राय र अनुमती लिई आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।	प्रदेश सरकारले बैङ्कको राय लिनु र स्थानीय तहले नेपाल सरकारको राय तथा स्वीकृति लिनु उपयुक्त देखिएकोले ।
दफा २० नियम बनाउने:	(२) उपदफा (१) ले दिएको अधिकारको सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी खास गरेर देहायका सबै वा कुनै विषयमा नियम बनाउन सकिनेछ:— (ग) नेपाल सरकारले निष्काशन गर्ने विभिन्न ढाँचा र तरिकाका ऋणपत्रहरूको नामसारी गर्ने तरिका बारे	(२) उपदफा (१) ले दिएको अधिकारको सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी खास गरेर देहायका सबै वा कुनै विषयमा नियम बनाउन सकिनेछ:— (ग) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले निष्काशन गर्ने विभिन्न ढाँचा र तरिकाका ऋणपत्रहरूको नामसारी गर्ने तरिका बारे	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८			
दफा ४ बैंकको उद्देश्य:	(२) उपदफा (१) बमोजिमको उद्देश्यमा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी बैङ्कले नेपाल सरकारको आर्थिक नीति	(२) उपदफा (१) बमोजिमको उद्देश्यमा कुनै प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी बैङ्कले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय	प्रदेश सरकार तथा स्थानीय भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त

	कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउनेछ ।	तहको आर्थिक नीति कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउनेछ । (सुझावः प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहको आर्थिक नीति कार्यान्वयनको लागि कार्यविधि बनाइनु पर्ने हुन्छ ।)	भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा ५ बैकको काम, कर्तव्य र अधिकारः	(१) दफा ४ बमोजिमको उद्देश्य हासिल गर्नको निमित्त बैकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः— (छ) नेपाल सरकारको बैकर, सल्लाहकार तथा वित्तीय एजेन्टको रूपमा कार्य गर्ने,	(छ) नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको बैकर, सल्लाहकार तथा वित्तीय एजेन्टको रूपमा कार्य गर्ने,	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा ९ नेपाल सरकार र बैकको सम्बन्धः	यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकारले बैकसँग र बैकले नेपाल सरकारसँग सम्बन्ध राख्दा अर्थ मन्त्रालय माफत राख्नु पर्नेछ ।	नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकार र बैकको सम्बन्धः यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले बैकसँग र बैकले नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारसँग सम्बन्ध राख्दा सम्बन्धित अर्थ मन्त्रालय माफत राख्नु पर्नेछ ।	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा १० सावर्जनिक निकायसँग समन्वयः	(२) नेपाल सरकारले अनुरोध गरेको खण्डमा बैकले शोधनान्तर र बैकिङ्ग तथा वित्तीय विषयमा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।	नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले अनुरोध गरेको खण्डमा बैकले शोधनान्तर र बैकिङ्ग तथा वित्तीय विषयमा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।	प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा १० सावर्जनिक निकायसँग समन्वयः	(३) बैङ्कले अनुरोध गरेको खण्डमा नेपाल सरकार, सावर्जनिक निकाय तथा निजी क्षेत्रले बैकलाई आर्थिक तथा वित्तीय विषयमा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।	बैङ्कले अनुरोध गरेको खण्डमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, सावर्जनिक निकाय तथा निजी क्षेत्रले बैकलाई आर्थिक तथा वित्तीय विषयमा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।	प्रदेश सरकार, स्थानीय तह भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा १३ खाता सञ्चालनः	बैकले नेपाल सरकार र अन्य सरकारी निकाय, वाणिज्य बैक तथा वित्तीय संस्था, सार्वजनिक संस्थान, विदेशी नियोग, विदेशी केन्द्रीय बैक, विदेशी बैक तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ, संस्थाको लागि खाता खोली सञ्चालन गर्न सक्नेछ । यस्तो खाता खोल्न	बैकले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, अन्य सरकारी निकाय, वाणिज्य बैक तथा वित्तीय संस्था, सार्वजनिक संस्थान, विदेशी नियोग, विदेशी केन्द्रीय बैक, विदेशी बैक तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ, संस्थाको लागि खाता खोली सञ्चालन गर्न सक्नेछ	प्रदेश सरकार, स्थानीय तहभन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।

	र सञ्चालन गर्ने प्रक्रिया बैंकले तोके बमोजिम हुनेछ । तर बैंकले कुनै व्यक्ति, उद्योग वा राजनैतिक संस्थाको लागि खाता सञ्चालन गर्ने छैन ।	। यस्तो खाता खोल्न र सञ्चालन गर्ने प्रक्रिया बैंकले तोके बमोजिम हुनेछ । तर बैंकले कुनै व्यक्ति, उद्योग वा राजनैतिक संस्थाको लागि खाता सञ्चालन गर्ने छैन ।	
दफा ४५ खुला बजार कारोबार सञ्चालन:	(१) बैंकले सम्झौता गरी नेपाल सरकारको तर्फबाट जारी गरेको ऋणपत्र वा बैंकले जारी गरेको वा तोकेको ऋणपत्र तत्काल खरिद वा बिक्री गर्ने वा पछि खरिद वा बिक्री गर्ने गरी खुला बजार कारोबार सञ्चालन गर्नेछ ।	बैंकले सम्झौता गरी नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको तर्फबाट जारी गरेको ऋणपत्र वा बैंकले जारी गरेको वा तोकेको ऋणपत्र तत्काल खरिद वा बिक्री गर्ने वा पछि खरिद वा बिक्री गर्ने गरी खुला बजार कारोबार सञ्चालन गर्नेछ ।	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा ४५ खुला बजार कारोबार सञ्चालन:	(२) बैंकले उपदफा (१) बमोजिमको खुला बजार कारोबार सञ्चालन गर्दा नेपाल सरकारका ऋणपत्रहरू वा बैंक आफैले जारी गरेका ऋणपत्रको सुरक्षणमा रिपचेज एग्रीमेण्ट वा रिभर्स रिपचेज एग्रीमेण्ट गरी अल्पकालीन तरलता व्यवस्थापनको कार्य समेत गर्नसक्नेछ ।	बैंकले उपदफा (१) बमोजिमको खुला बजार कारोबार सञ्चालन गर्दा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारका ऋणपत्रहरू वा बैंक आफैले जारी गरेका ऋणपत्रको सुरक्षणमा रिपचेज एग्रीमेण्ट वा रिभर्स रिपचेज एग्रीमेण्ट गरी अल्पकालीन तरलता व्यवस्थापनको कार्य समेत गर्न सक्नेछ ।	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा ४९ वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई कर्जा तथा पुनर्कर्जा:	(१) बैंकले आफूले निर्धारण गरेको शर्त तथा प्रकृत्याको अधिनमा रही वाणिज्य बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई बढीमा एक वर्षको लागि देहायको जायजथाको सुरक्षणमा कर्जा तथा पुनर्कर्जा प्रदान गर्न सक्नेछः (ख) नेपाल भित्र भुक्तानी हुने गरी नेपाल सरकारबाट जारी भएको ऋणपत्र,	(ख) नेपाल भित्र भुक्तानी हुने गरी नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट जारी भएको ऋणपत्र,	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।
दफा ६९ बैंकर, सल्लाहकार र वित्तीय एजेन्ट:	(१) बैंक नेपाल सरकारको बैंकर, आर्थिक विषयको सल्लाहकार तथा नेपालको वित्तीय एजेन्ट हुनेछ ।	बैंक नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको बैंकर, आर्थिक विषयको सल्लाहकार तथा नेपालको वित्तीय एजेन्ट हुनेछ ।	आर्थिक विषयको सल्लाहकारको रूपमा प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको । साथै स्थानीय तहको लागि बैंकरको आवश्यकता हुने भएकोले सरकारी कारोबार गर्ने वाणिज्य बैंक थप गरिएको ।

दफा ७२ वित्तीय एजेन्टको कार्यः	बैंकले नेपाल सरकारसँग भएको सम्झौताको आधारमा निर्धारित शर्त वा सीमाको अधीनमा रही देहायका विषयमा नेपाल सरकारको वित्तीय एजेन्टको रूपमा कार्य गर्नेछः— (क) नेपाल सरकारद्वारा जारी गरिएको ऋणपत्रको खरिद बिक्री गर्ने, बजार व्यवस्था गर्ने, हस्तान्तरण गर्ने र सोको अभिलेख राख्ने जस्ता कारोबार।	बैंकले नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारसँग भएको सम्झौताको आधारमा निर्धारित शर्त वा सीमाको अधीनमा रही देहायका विषयमा नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको वित्तीय एजेन्टको रूपमा कार्य गर्नेछः— (क) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारद्वारा जारी गरिएको ऋणपत्रको खरिद बिक्री गर्ने, बजार व्यवस्था गर्ने, हस्तान्तरण गर्ने र सोको अभिलेख राख्ने जस्ता कारोबार।	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको।
बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३			
दफा २ परिभाषा	(द) “धितोपत्र” भन्नाले बैंक वा वित्तीय संस्था वा संगठित संस्थाले जारी गरेको शेयर, स्टक, बण्ड, डिबेन्चर, डिबेन्चर स्टक वा सामूहिक लगानी योजना सम्बन्धी प्रमाणपत्र वा नेपाल सरकारले जारी गरेको वा नेपाल सरकारको जमानतमा संगठित संस्थाले जारी गरेको प्रमाणपत्र, बचतपत्र वा बण्ड सम्झनु पर्छ र सो शब्दले धितोपत्र बजारमार्फत कारोबार हुन सक्ने वा हस्तान्तरण हुन सक्ने भनी धितोपत्र बोर्डले तोकिदिएको अन्य धितोपत्र वा त्यस्तो धितोपत्र खरिद बिक्री वा विनिमय गर्न सक्ने अधिकारपत्र समेतलाई जनाउँछ।	धितोपत्र” भन्नाले बैंक वा वित्तीय संस्था वा संगठित संस्थाले जारी गरेको शेयर, स्टक, बण्ड, डिबेन्चर, डिबेन्चर स्टक वा सामूहिक लगानी योजना सम्बन्धी प्रमाणपत्र वा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले जारी गरेको वा नेपाल सरकारको जमानतमा संगठित संस्थाले जारी गरेको प्रमाणपत्र, बचतपत्र वा बण्ड सम्झनु पर्छ र सो शब्दले धितोपत्र बजारमार्फत कारोबार हुन सक्ने वा हस्तान्तरण हुन सक्ने भनी धितोपत्र बोर्डले तोकिदिएको अन्य धितोपत्र वा त्यस्तो धितोपत्र खरिद बिक्री वा विनिमय गर्न सक्ने अधिकारपत्र समेतलाई जनाउँछ।	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको।
दफा ४९ बैंक वा वित्तीय संस्थाले बैंकिङ तथा	(१) यो ऐन, प्रबन्धपत्र र नियमावली तथा राष्ट्र बैंकले वित्तीय कारोबार गर्न सक्ने: तोकेको सीमा, शर्त वा निर्देशनको अधीनमा रही “क” वर्गको बैंकले देहाय बमोजिमको बैंकिङ तथा वित्तीय कारोबार गर्न सक्नेछः— (झ) परियोजनाको प्रवर्द्धनको लागि नेपाल सरकार वा अन्य स्वदेशी वा विदेशी निकाय	(झ) परियोजनाको प्रवर्द्धनको लागि नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा अन्य स्वदेशी वा विदेशी निकाय मार्फत प्राप्त भएको रकमबाट कर्जा प्रवाह गर्ने वा कर्जा व्यवस्थापन गर्ने, (त) नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा राष्ट्र बैंकले जारी गरेको ऋणपत्र खरिद—बिक्री गर्ने वा सकार गर्ने,	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको।

	<p>मार्फत प्राप्त भएको रकमबाट कर्जा प्रवाह गर्ने वा कर्जा व्यवस्थापन गर्ने,</p> <p>(त) नेपाल सरकार वा राष्ट्र बैंकले जारी गरेको ऋणपत्र खरिद—बिक्री गर्ने वा सकार गर्ने,</p>		
<p>दफा ५० बैंक वा वित्तीय संस्थाले गर्न नहुने काम:</p>	<p>(२) यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि आफ्नो बैंकिङ तथा वित्तीय कारोबार सञ्चालन गर्न वा आफ्ना कर्मचारीलाई बैंक वा वित्तीय संस्थाको प्रचलित कर्मचारी विनियमावली बमोजिम आवास वा अन्य सुविधा उपलब्ध गराउन, नेपाल सरकार वा राष्ट्र बैंकले जारी गरेको ऋणपत्र, कुनै पनि निक्षेप खातामा रहेको रकम वा मुद्दती रसिदको धितोमा कर्जा दिन र संस्थापक, सञ्चालक, कार्यकारी प्रमुख वा एक प्रतिशतभन्दा बढी शेयर लिएको शेयरधनीहरूलाई आफ्नैमुद्दती निक्षेप, नेपाल सरकार वा राष्ट्र बैंकले जारी गरेको ऋणपत्रको धितोमा कर्जा, तथा तोकिएको सीमासम्मको क्रेडिट कार्ड सुविधा प्रदान गर्न बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।</p>	<p>यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि आफ्नो बैंकिङ तथा वित्तीय कारोबार सञ्चालन गर्न वा आफ्ना कर्मचारीलाई बैंक वा वित्तीय संस्थाको प्रचलित कर्मचारी विनियमावली बमोजिम आवास वा अन्य सुविधा उपलब्ध गराउन, नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा राष्ट्र बैंकले जारी गरेको ऋणपत्र, कुनै पनि निक्षेप खातामा रहेको रकम वा मुद्दती रसिदको धितोमा कर्जा दिन र संस्थापक, सञ्चालक, कार्यकारी प्रमुख वा एक प्रतिशतभन्दा बढी शेयर लिएको शेयरधनीहरूलाई आफ्नै मुद्दती निक्षेप, नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकार वा राष्ट्र बैंकले जारी गरेको ऋणपत्रको धितोमा कर्जा, तथा तोकिएको सीमासम्मको क्रेडिट कार्ड सुविधा प्रदान गर्न बाधा पुऱ्याएको मानिने छैन ।</p>	<p>प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।</p>
<p>दफा ९४ भुक्तानीको प्राथमिकता:</p>	<p>(१) बाध्यात्मक खारेजीमा गएको बैंक वा वित्तीय संस्थाले देहायको प्राथमिकता क्रमानुसार दायित्व भुक्तानी गर्नु पर्नेछः—</p> <p>(ङ) नेपाल सरकार, स्थानीय निकाय वा राष्ट्रबैंकलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने रकम,</p>	<p>(ङ) नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह वा राष्ट्र बैंकलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने रकम,</p>	<p>प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।</p>
<p>दफा ११३ निक्षेप भरी भराउ वा जफत हुन सक्ने:</p>	<p>बैंक वा वित्तीय संस्थामा राखेको निक्षेप रकम धितो वा जमानत राखी कर्जा लेनदेन कारोबार गरेको वा नेपाल सरकार वा नेपाल सरकारको स्वामित्व भएको संस्थाको तहविल मासी सो मासेको रकमबाट वा</p>	<p>बैंक वा वित्तीय संस्थामा राखेको निक्षेप रकम धितो वा जमानत राखी कर्जा लेनदेन कारोबार गरेको वा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तह वा कुनै दुइ वा यी तीनै तहका सरकारको स्वामित्व भएको</p>	<p>प्रदेश सरकार, वा स्थानीय तह वा यी तीनवटै भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।</p>

	<p>प्रचलित कानून बमोजिम कुनै कसुर मानिने काम गरी सो कसुरको बिगोबाट वा आतंककारी वा बैंकिङ्ग, वित्तीय अपराध वा संगठित अपराध सम्बन्धी काम कारवाहीबाट संकलन गरी निक्षेप राखेको रहेछ भने सो धितो वा जमानत रहेको वा तहविल मस्यौट गरेको बिगो प्रचलित कानून बमोजिम सो निक्षेपबाट भरी भराउ वा जफत हुन सक्नेछ ।</p>	<p>संस्थाको तहविल मासी सो मासेको रकमबाट वा प्रचलित कानून बमोजिम कुनै कसुर मानिने काम गरी सो कसुरको बिगोबाट वा आतंककारी वा बैंकिङ्ग, वित्तीय अपराध वा संगठित अपराध सम्बन्धी काम कारवाहीबाट संकलन गरी निक्षेप राखेको रहेछ भने सो धितो वा जमानत रहेको वा तहविल मस्यौट गरेको बिगो प्रचलित कानून बमोजिम सो निक्षेपबाट भरी भराउ वा जफत हुन सक्नेछ ।</p>	
<p>नियम ४ ऋणपत्र निष्काशन गर्ने कार्यविधि:</p>	<p>(१) नेपाल सरकारले ऋणपत्र निष्काशन गरी आन्तरिक ऋण उठाउन आवश्यक देखेमा त्यसरी उठाइने कुल ऋण रकम, ऋणपत्रको साँवा भुक्तानी अवधि, ब्याजदर, ब्याज भुक्तानी अवधि र सो सम्बन्धी अन्य आवश्यक शर्तहरू समेत तोकी त्यस्तो ऋणपत्र बिक्री गर्ने प्रयोजनको लागि निष्काशन गर्न बैङ्कलाई स्वीकृति दिएमा बैङ्कले आवश्यकता अनुसार सूचना प्रकाशन वा प्रसारण गरी त्यस्तो ऋणपत्र निष्काशन गर्नेछ ।</p>	<p>नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले ऋणपत्र निष्काशन गरी आन्तरिक ऋण उठाउन आवश्यक देखेमा त्यसरी उठाइने कुल ऋण रकम, ऋणपत्रको साँवा भुक्तानी अवधि, ब्याजदर, ब्याज भुक्तानी अवधि र सो सम्बन्धी अन्य आवश्यक शर्तहरू समेत तोकी त्यस्तो ऋणपत्र बिक्री गर्ने प्रयोजनको लागि निष्काशन गर्न बैङ्कलाई स्वीकृति दिएमा बैङ्कले आवश्यकता अनुसार सूचना प्रकाशन वा प्रसारण गरी त्यस्तो ऋणपत्र निष्काशन गर्नेछ ।</p>	<p>प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।</p>
<p>राष्ट्र ऋण नियमावली, २०५९</p>			
<p>नियम ६ ऋणपत्रको नामसारी गर्ने तरिका:</p>	<p>(१) स्टक ऋणपत्रको नामसारी गर्न विभाग समक्ष निवेदन पर्न आएमा विभागले त्यस्ता ऋणपत्र लिने दिने दुवैलाई सनाखत गराई नामसारी वापत प्रति प्रमाणपत्र एक सय रुपैयाँ दस्तुर लिई बैङ्कले खातामा सो स्टक ऋणपत्र लिने व्यक्तिको नाम दर्ता गरी नामसारी गरिदिनेछ । तर फर्म, कम्पनी वा संस्थाले स्टक ऋणपत्र लिने दिने भएकोमा त्यस्तो फर्म, कम्पनी वा संस्थाको धनी वा आधिकारिक प्रतिनिधिबाट सनाखत गराई स्टकको नामसारी गर्न सकिनेछ ।</p>	<p>स्टक ऋणपत्रको नामसारी गर्न बैंक समक्ष निवेदन पर्न आएमा बैंकले त्यस्ता ऋणपत्र लिने दिने दुवैलाई सनाखत गराई नामसारी वापत प्रति प्रमाणपत्र एक सय रुपैयाँ दस्तुर लिई बैङ्कले खातामा सो स्टक ऋणपत्र लिने व्यक्तिको नाम दर्ता गरी नामसारी गरिदिनेछ । तर फर्म, कम्पनी वा संस्थाले स्टक ऋणपत्र लिने दिने भएकोमा त्यस्तो फर्म, कम्पनी वा संस्थाको धनी वा आधिकारिक प्रतिनिधिबाट सनाखत गराई स्टकको नामसारी गर्न सकिनेछ ।</p>	<p>विभागको सट्टा बैंक भन्ने शब्द राखिएको ।</p>

<p>नियम ९ ऋणपत्रको प्रतिलिपि दिने:</p>	<p>(२) उपनियम (१) बमोजिम निवेदन पर्न आएमा विभागले प्रत्येक तीन महिनामा एकपटक सो अवधिभित्र परेका सबै निवेदन समावेश गरी राष्ट्रिय स्तरको दैनिक पत्रिकामा त्यस्तो ऋणपत्रको सम्बन्धमा पूरा विवरण खोली कसैको हक लाग्ने रहेछ भने उजुरी गर्न पैंतीस दिनको म्याद दिई सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।</p> <p>(३) उपनियम (२) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र कसैको उजुरी पर्न नआएमा विभागले निवेदकलाई सो अवधि समाप्त भएको मितिले एक सय असी दिनको अवधि व्यतित भईसकेपछि त्यस्तो ऋणपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि दिनुपर्नेछ।</p>	<p>(२) उपनियम (१) बमोजिम निवेदन पर्न आएमा बैंकले प्रत्येक तीन महिनामा एकपटक सो अवधिभित्र परेका सबै निवेदन समावेश गरी राष्ट्रिय स्तरको दैनिक पत्रिकामा त्यस्तो ऋणपत्रको सम्बन्धमा पूरा विवरण खोली कसैको हक लाग्ने रहेछ भने उजुरी गर्न पैंतीस दिनको म्याद दिई सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।</p> <p>(३) उपनियम (२) बमोजिम सूचना प्रकाशन भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र कसैको उजुरी पर्न नआएमा बैंकले निवेदकलाई सो अवधि समाप्त भएको मितिले एक सय असी दिनको अवधि व्यतित भईसकेपछि त्यस्तो ऋणपत्रको प्रमाणित प्रतिलिपि दिनुपर्नेछ।</p>	<p>विभागको सट्टा बैंक भन्ने शब्द राखिएको।</p>
<p>नियम १६ इच्छापत्र बनाउने:</p>	<p>धनीले आफ्नो शेषपछि ऋणपत्रको सम्बन्धमा कसैलाई इच्छाउनु परेमा विभागमा निवेदन दिई विभागले अनुसूची—१४ बमोजिमको ढाँचामा इच्छापत्र बनाई दिनेछ र सोही इच्छापत्र बमोजिम विभागले ऋणपत्रको साँवा ब्याज भुक्तानी दिनेछ।</p>	<p>धनीले आफ्नो शेषपछि ऋणपत्रको सम्बन्धमा कसैलाई इच्छाउनु परेमा बैंकमा निवेदन दिई बैंकले अनुसूची—१४ बमोजिमको ढाँचामा इच्छापत्र बनाई दिनेछ र सोही इच्छापत्र बमोजिम बैंकले ऋणपत्रको साँवा ब्याज भुक्तानी दिनेछ।</p>	<p>विभागको सट्टा बैंक भन्ने शब्द राखिएको।</p>
<p>नियम १९ बोलपत्र आव्हान गर्ने कार्यविधि:</p>	<p>(१) विभागले बोलपत्रको माध्यमबाट निष्काशन गरिने ट्रेजरी बिलको भुक्तानी अवधि र अन्य आवश्यक शर्तहरू खुलाई राष्ट्रिय स्तरको दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।</p>	<p>बैंकले बोलपत्रको माध्यमबाट निष्काशन गरिने ट्रेजरी बिलको भुक्तानी अवधि र अन्य आवश्यक शर्तहरू खुलाई राष्ट्रिय स्तरको दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।</p>	<p>विभागको सट्टा बैंक भन्ने शब्द राखिएको।</p>
<p>अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन—, २०७४</p>			
<p>दफा १४ आन्तरिक ऋण</p>	<p>(३) प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिन नेपाल सरकारको सहमित माग गर्दा आन्तरिक ऋण लिन खोजिएको योजना, योजनाबाट प्राप्त हुन सक्ने प्रतिफल र उपलब्धि ऋण भुक्तानी योजना, ऋण दिने संस्थाको विवरण सहितको</p>	<p>(३) प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिन नेपाल सरकारको सहमित माग गर्दा आन्तरिक ऋण लिन खोजिएको योजना सहितको प्रस्ताव मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।</p>	<p>ऋण लिनुपूर्व संस्थाको विवरण प्रस्तावमा उल्लेख नहुँदा सजिलो पर्ने तथा व्यक्तिले ऋणलिने प्रावधान नभएकोहुँदा पून सच्याइएको।</p>

	प्रस्ताव मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पनेछ ।		
दफा १४ आन्तरिक ऋणः	उपदफा थप गर्नु पर्ने	(५) उपदफा (१) बमोजिम प्रकृया पूरागरी प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा नेपाल सरकारले प्रति जमानत दिनेछ ।	अन्तर—सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा जमानत सम्बन्धी व्यवस्था नभएकोले उपदफा (५) थप गरिएको ।
धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३			
२. परिभाषा	(च) “धितोपत्र” भन्नाले संगठित संस्थाले जारी गरेको शेयर, स्टक, बण्ड, डिभेन्चर, डिभेन्चर स्टक वा सामूहिक लगानी योजना सम्बन्धी प्रमाणपत्र वा नेपाल सरकारले जारी गरेको वा नेपाल सरकारको जमानतमा संगठित संस्थाले जारी गरेको ऋणपत्र, बचतपत्र वा बण्ड सम्झनु पर्छ र सो शब्दले धितोपत्र बजार मार्फत कारोबार हुन सक्ने वा हस्तान्तरण हुन सक्ने भनी बोर्डले तोकिदिएको अन्य धितोपत्र वा त्यस्तो धितोपत्र खरिद, बिक्री वा विनिमय गर्न सक्ने अधिकारपत्र समेतलाई जनाउँछ ।	(च) “धितोपत्र” भन्नाले संगठित संस्थाले जारी गरेको शेयर, स्टक, बण्ड, डिभेन्चर, डिभेन्चर स्टक वा सामूहिक लगानी योजना सम्बन्धी प्रमाणपत्र वा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले जारी गरेको वा नेपाल सरकारको जमानतमा संगठित संस्थाले जारी गरेको ऋणपत्र, बचतपत्र वा बण्ड सम्झनु पर्छ र सो शब्दले धितोपत्र बजार मार्फत कारोबार हुन सक्ने वा हस्तान्तरण हुन सक्ने भनी बोर्डले तोकिदिएको अन्य धितोपत्र वा त्यस्तो धितोपत्र खरिद, बिक्री वा विनिमय गर्न सक्ने अधिकारपत्र समेतलाई जनाउँछ ।	प्रदेश सरकार भन्ने वाक्यांश थप गर्नु उपयुक्त भएकोले सो थप गरिएको ।

परिच्छेद ५ - आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिसको लागि लिनुपर्ने समष्टिगत आर्थिक सूचकाङ्कहरू

सरकारले आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गर्दा ऋणको मौज्दातलाई सुनिश्चित गर्नु पर्ने हुन्छ। त्यसकारणले आन्तरिक ऋणको स्वीकृतिका लागि केही सूचकाङ्कहरूको विश्लेषणको अपेक्षा गरिन्छ। सूचकाङ्कहरूको विश्लेषणपश्चात ऋणको सीमा निर्धारण गर्दा आर्थिक वृद्धिलाई नकारात्मक असर नपर्ने हुनजान्छ। सूचकहरूको विश्लेषण सरकारको तह, वृहत आर्थिक अवस्था र वित्त अवस्थाको आधारमा हुनुपर्ने हुँदा विभिन्न स्रोत सामग्रीका अध्ययनको आधारमा नेपालको सन्दर्भमा निम्न सूचकलाई चयन गरिएको छ ।

तालिका ८ - आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गर्दा विश्लेषण गर्नुपर्ने समष्टिगत आर्थिक सूचकहरू

आर्थिक परिसूचाङ्क	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	स्थानीय तह
१. सार्वजनिक ऋण र कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात	✓	-	-
२. आन्तरिक ऋण र राजस्वको अनुपात	✓	✓	✓
३. व्याजदर	✓	✓	✓
४. सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋण र भूतानी गर्न बाँकी कूल ऋणको अनुपात	✓	✓	✓
५. वित्तीय क्षेत्र सवलताका प्रमुख सूचकहरू	✓	✓	✓
६. विप्रेषण	✓	-	-

माथि उल्लेखित आर्थिक परिसूचकाङ्कले आन्तरिक ऋण लिने क्रममा पर्ने प्रभाव र सोको आवश्यकता तल विश्लेषण गरिएको छ।

१. तिर्न बाँकी सार्वजनिक ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातले अर्थतन्त्रमा रहेको सार्वजनिक ऋणको भारलाई मापन गर्दछ । उक्त अनुपात नेपाल सरकारले मात्रै मापन गर्दछ । सो सार्वजनिक ऋणमा प्रदेश तथा स्थानीय तहले आन्तरिक ऋणको रूपमा परिचालन गरेको ऋणलाई समेत संलग्न गरिएको हुनेछ । हाल नेपालको उक्त अनुपात करिब २९ प्रतिशत रहेको र नेपालको आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण गर्दा यो दरलाई ४० प्रतिशत सम्म पुऱ्याउन सकिने राय विज्ञहरूले राख्नु भएको छ (अनुसूचि १)।
२. आन्तरिक ऋण र राजस्वको अनुपात ले आन्तरिक ऋण तिर्न सक्ने क्षमतालाई बुझाउँछ। Ahrent , R (na) ले गरेको एउटा अध्ययनमा सन् २०१० सम्म यो अनुपात ४५ प्रतिशत देखि ५४ प्रतिशत रहेको पाइएको छ। नेपाल सरकारले पनि यस तथ्यलाई मनन गरी

आन्तरिक ऋण र राजस्वको अनुपातलाई सो अध्ययनले देखाएको सीमाभित्र राख्नु उपयुक्त हुन्छ।

३. व्याजदरको विश्लेषण तीनै तहका सरकारले गर्नु जरुरी हुन्छ। व्याजदर बजारले निर्धारण गरेको वचत दरमा केही प्रिमियम थप गरि निर्धारण गर्नुपर्दछ। व्याजदरले ऋण जारी गर्ने चक्रलाई निर्धारण गर्दछ। सामान्य अवस्थामा बजारमा वचतको व्याजदर बढ्दा आन्तरिक ऋण लिन खोज्दा ऋणको लागत बढ्ने हुन्छ। यसकारण ऋण उठाउने समय निर्धारण गर्दा न्यून व्याजदर रहने समय पहिचान गर्नुपर्दछ। नेपालको लगानी व्याजदर अन्तराष्ट्रिय औषत व्याजदर भन्दा उच्च रहेकोले विद्यमान लगानी व्याजदर भन्दा माथी बजारले धान्न गाह्रो पर्छ।
४. सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋण र भूक्तानी गर्न बाँकी कूल ऋणको अनुपातले सरकारलाई वित्त योजना बनाउन सहज हुन्छ। यदि यो अनुपात १० प्रतिशत रहँदा सरकारले लिने करिब २० देखि २५ वर्षको कुल ऋण भूक्तानी योग्य हुन्छ।
५. वित्तीय क्षेत्र सवलताका प्रमुख सूचकहरूमा बजारमा मुद्रा प्रवाहको स्थिति, बैकिङ्ग क्षेत्रको Non-performing Loan (NPL), ऋण प्रवाह र वचत संकलन स्थितिलाई हेर्नुपर्ने हुन्छ। ऋण भार प्रवाह वचतको तुलनामा ८० प्रतिशतको हाराहारी आदर्श दर हुन्छ।
६. International Monetary Fund र World Bank Group ले सन् २००९ मा गरेको अध्ययन अनुसार विप्रेषण पनि अतिरिक्त वित्तीय स्रोतको एक स्थीर र Counter Cyclical Source मानिएको छ। विशेष गरी निम्न आय भएका मुलुकले अधिकतम विप्रेषण प्राप्त गर्दा देशले ऋण लिने क्षमता बढ्न गई आर्थिक वृद्धिलाई पनि बढावा दिन सक्छ।

नेपालले आफ्नो कुल गार्हस्थ्य उत्पादन को करिब २५ प्रतिशत विप्रेषण प्राप्त गर्दछ। संघीय सरकारले आन्तरिक ऋण लिदाँ विप्रेषण बाट प्राप्त रकम गार्हस्थ्य आयको १० प्रतिशत भन्दा बढी रहेमा आन्तरिक ऋण परिचालनको लागि आधार तय हुन्छ (WB and IMF, 2009)।

परिच्छेद ६ - आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा पर्न सक्ने असरहरूको विश्लेषण

६.१ सार्वजनिक ऋण परिचालनका सैद्धान्तिक अवधारणा

रिकार्डियन समतुल्य सिद्धान्त (Ricardian Theory of Equivalence) ले सार्वजनिक ऋणको प्रभाव आर्थिक कृयाकलापमा नपर्ने उल्लेख गरेको छ। यसको कारण वर्तमान समयमा ऋण उठाउनुको मतलब सरकारले करलाई भविष्यको लागि स्थगित गरेको हो। जुन ऋण जुन व्यक्तिको जीवनकालमा लिइएको हो सो ऋण सरकारले सोही ब्यक्तिको जीवनकालमा नै तिर्नु पर्ने हुन्छ। यसर्थ करदातालाई वर्तमान समयमा उपभोग कटौति गर्नु नपरे पनि भविष्यमा ऋणको भूक्तानीका लागि कर माफत चुक्ता गर्नुपर्ने हुँदा समग्र मागमा सार्वजनिक ऋणको प्रभाव नपर्ने भनि व्याख्या गरिएको छ।

नव शास्त्रीय सिद्धान्त (Neo-Classical Theory) ले सार्वजनिक ऋण र आर्थिक वृद्धिको बीचमा नकारात्मक सम्बन्ध हुन्छ भन्ने व्याख्या गरेको छ। जब सरकारले बजारबाट ऋण लिन्छ निजी क्षेत्रको लागि वित्तीय स्रोतको अभाव हुन्छ। परिणाम स्वरूप निजी क्षेत्रले वित्तीय स्रोतको उपयोग गर्दा व्याजदरमा वृद्धि हुनगर्ई अधिक उत्पादकत्व भएको क्षेत्रमा कम स्रोतको उपलब्धताले आर्थिक वृद्धिलाई नकारात्मक असर पार्छ भनी उल्लेख गरिएको छ।

किनिसियन सिद्धान्त (Keynesian Theory) ले आर्थिक वृद्धि र सार्वजनिक ऋणको बीचमा सकारात्मक सम्बन्ध हुने कुरा उल्लेख गरेको छ। किन्सका अनुसार अर्थतन्त्र सन्तुलनमा रहे पनि पूर्ण रोजगारीको अवस्थामा हुँदैन। अर्थतन्त्रलाई पूर्ण रोजगारी उन्मुख बनाउन स्रोतको अभाव हुन्छ। सो अभाव पूरा गर्न सार्वजनिक ऋण लिई Demand Deficiency लाई कम गराउँदा अर्थतन्त्र पूर्ण वेरोजगारको अवस्थामा पुग्न सक्छ। परिणामस्वरूप सार्वजनिक ऋणको प्रभाव आर्थिक वृद्धिमा सकारात्मक असर पार्छ भनि उल्लेख गरिएको छ।

Endogenous Growth Theory ले आर्थिक वृद्धिमा सार्वजनिक ऋणको सकारात्मक प्रभाव रहने भनी व्याख्या गरेको छ। सरकारले ऋण लिँदा सो को उपयोग भौतिक पूर्वाधारमा खर्च हुन्छ। परिणाम स्वरूप पूर्वाधार लगायतको क्षेत्रमा अध्ययन अनुसन्धान र मानव संसाधन विकास माफत नवप्रवर्धनको सम्भावना रहन्छ। यसर्थ अर्थतन्त्रमा सार्वजनिक ऋणको कारण सिर्जित नवप्रवर्धनले आर्थिक विकासमा सकारात्मक टेवा पुग्छ।

वृहत अर्थशास्त्रिय असमानताको सिद्धान्त (Macroeconomic Imbalance Theory) ले सार्वजनिक ऋण लिँदा आर्थिक सूचकाङ्कमा असमानता रहने कुरा उल्लेख गरेको छ। सार्वजनिक ऋणले अर्थतन्त्रमा मुद्रास्फीति बढाउन गई निजीक्षेत्रको लगानीलाई सांघुरो बनाउँछ। परिणामस्वरूप आर्थिक

वृद्धिमा नकारात्मक असर पर्न जान्छ।

अन्तर पुस्ता समता सिद्धान्त (Intergeneration Equity Theory) ले एउटा पुस्ताले लिएको ऋण अर्को पुस्ताले भुक्तानी गर्नुपर्ने हुँदा सो को असर अर्थतन्त्रमा नकारात्मक असर पर्छ भनि व्याख्या गरेको छ। ऋण लिने पुस्ताको उपभोग्य क्षमता बृद्धि भई आर्थिक वृद्धिमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने देखिए पनि ऋण भुक्तानी गर्नुपर्ने पुस्ताको लागि ऋणको नकारात्मक प्रभाव पर्न जान्छ। यस कारण ऋण उठाउँदा अन्तर पुस्ताको आदर्श तहमा रहेर ऋण उठाउन सकिएन भने सो को प्रभाव नकारात्मक पर्छ भनि उल्लेख गरिएको छ।

६.२ आन्तरिक ऋण परिचालनमा अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव

क्यानडा १० वटा Provinces र तीनवटा Territories रहेको संघीय देश हो। उक्त देशका Province हरू आन्तरिक तथा बाह्य ऋण लिन स्वतन्त्र छन्। Province हरू विना कुनै सीमा ऋण लिन पाउँछन्। तर स्थानिय सरकारले ऋण लिँदा Province ले निर्धारण गरेको सीमा भित्र रहि लिनु पर्ने हुन्छ।

डेनमार्क एउटा अधिराज्य हो। पाँच वटा प्रशासनिक क्षेत्रमा विभाजित यो देशमा ९८ वटा नगरपालिकाहरू रहेका छन्। तल्लो तहका प्रशासनिक केन्द्रले ऋण लिन खोज्दा केन्द्रीय सरकार सो छलफलमा सहभागी हुने गर्दछ। केन्द्रीय सरकारले तोकेको सीमा भित्र रही तल्लो निकायले ऋण लिनुपर्ने प्रावधान छ। नगरपालिकाहरूले खानेपानी, विजुली वत्ती, शहरीकरण जस्ता क्षेत्रमा लगानी गर्न बाहेक अन्य क्षेत्रमा ऋण लिन पाउँदैनन्। तल्ला तहका प्रशासनिक केन्द्रले ऋण लिन सो देशको Ministry of Interior सँग अनुमति लिनु पर्दछ।

जर्मन संघीय सरकार भएको मुलुक हो। Lander तल्लो तहको निकाय हो। जसलाई ऋण लिने अनुमति प्राप्त छ। तर उक्त ऋण लगानी बजेट मार्फत गर्नुपर्ने हुन्छ जसको लागि Lander Authority बाट स्वीकृति लिनु पर्ने हुन्छ।

दक्षिण अफ्रिका ९ वटा Province भएको संघीय देश हो। यो देशमा पूँजीगत खर्चका लागि बहु-वर्षीय ऋण लिन पाइन्छ भने नियमित खर्चको लागि वार्षिक ऋण लिनुपर्ने व्यवस्था छ। ऋणको लागि Loan Consultation Committee ले स्वीकृति दिनुपर्ने हुन्छ। सो स्वीकृति उक्त प्रदेशको ऋण तिर्ने (साँवा र व्याज) क्षमताको आधारमा प्रदान गरिन्छ। सो क्षमता प्रदेशले संघीय सरकारबाट पाउने सहायतालाई पनि समावेश गरिन्छ।

भारत २९ राज्य ७ Union Territories रहेको संघीय देश हो। भारतमा प्रदेशले ऋण परिचालन

गर्न पाउने प्रावधान छ। प्रदेशले ऋण लिदा, संघीय सरकारको स्वीकृति लिनुपर्दछ। ऋण स्वीकृति दिँदा प्रदेशको केन्द्र संगको Outstanding Debt अनुपातलाई पनि विश्लेषण गरिन्छ।

रेनहार्ट र रगअफ (२०१०) ले “ऋणको समयमा आर्थिक वृद्धि” भन्ने शीर्षकमा गरेको अनुसन्धानले ऋण, आर्थिक वृद्धि र मुद्रास्फीतिको सम्बन्धलाई पून परिभाषित गरेको पाइन्छ। ४४ वटा देशको २०० वर्षको तथ्याङ्कलाई प्रयोग गरी सो अनुसन्धान गरिएको थियो। उक्त लेखमा ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादन अनुपातका आधारमा देशहरूलाई दुईवटा समूहमा विभाजित गरी विश्लेषण गरिएको छ। पहिलो समूहमा रहेका देशहरूको ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात ९० प्रतिशत माथी रहेको र उक्त देशहरूको आर्थिक वृद्धि उल्लेख्य मात्रामा कम रहेको देखिएको छ। त्यसै गरि ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात ६० प्रतिशत भन्दा कम रहेको दोस्रो समूहका देशहरूमा आर्थिक वृद्धि Nonlinear रहेको कुरा उल्लेख छ। यस अध्ययनले उच्च सार्वजनिक ऋण लिँदा आर्थिक वृद्धिसँग नकारात्मक सम्बन्ध रहने देखाएको छ।

विगतमा अधिकांश साना तथा मध्यम आय भएका देशहरूले वाह्य ऋण लिँदा अर्थतन्त्रमा नकारात्मक असर परेको कारण वर्तमान समयमा यस्ता देशहरू आन्तरिक ऋणको विकल्पमा उभिएको सन् २०१० मा Bank for International Settlement ले गरेको अध्ययनले देखाएको छ। उक्त अध्ययनले वित्त तथा मौद्रिक नीति बीच सन्तुलन कायम गर्न बजार व्याजदरले भूमिका खेल्ने कुरा उल्लेख गरेको छ। कुनै पनि अर्थतन्त्रको बलियो वित्त सन्तुलन रहँदा र ऋणको भार अर्थतन्त्रमा कम पर्दा त्यसले व्याजदरलाई न्यून बनाउँछ। न्यून व्याजदर दीर्घकालिन हुने अवस्थाको सिर्जना स्थायी प्रकृतिको देखिँदा यसको प्रभाव मौद्रिक नीतिमा देखिन्छ परिणाम स्वरूप Natural Interest Rate मा न्यूनता आउँछ जसले वास्तविक मुद्रा सटहीलाई पनि सन्तुलन कायम गर्न सक्छ। व्याजदरलाई स्थिर बनाउने तर्फ लक्षित भई ऋण जारी गर्दा समग्र अर्थतन्त्रलाई सन्तुलित राख्न सकिने कुरा उल्लेख छ।

६.३ नेपालको सन्दर्भमा आन्तरिक ऋणले पार्न सक्ने असरहरू

प्रदेश तथा स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋण परिणाम मुखि हुने गरी लिनु पर्दछ। राजनीतिक नेतृत्वमा फजुल खर्च गर्ने प्रवृत्ति बढेको अवस्थामा आन्तरिक ऋणको उपयोग पनि अनुत्पादक क्षेत्रमा हुन सक्ने हुँदा केन्द्र सो विषयमा गम्भीर हुनुपर्दछ। कुनै एक/दुई वटा स्थानीय निकायलाई नेतृत्वको क्षमताको आधारमा छनौट गरी ति निकायलाई आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न दिइ एउटा Model को रूपमा प्रस्तुत गर्ने र सो Model अन्य स्थानीय तहमा पनि कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ भनी विज्ञहरू (अनुसूचि १) ले सुझाउनु भयो।

आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने सन्दर्भमा केन्द्र नियन्त्रण मुखि नभई उत्प्रेरकको भूमिका निर्वाह गर्ने किसिमको हुनुपर्दछ। हाल प्रदेश र स्थानीय तहमा स्रोतको आवश्यकता बढ्ने क्रममा रहेको छ। नयां योजनाहरू जनताको अपेक्षा संवोधन गर्नका लागि आवश्यक हुन्छन्। यसर्थ योजनाहरू छनौट र अनुमतिका लागि सो निकायको राजस्व क्षमता नभई योजनाको प्रतिफललाई आधार मान्नु पर्छ। साथै आन्तरिक ऋण परिचालनको सन्दर्भमा ऋण चक्र परिभाषित गरी राष्ट्र बैंकको भूमिकालाई प्रधान बनाउनु पर्छ भनि विज्ञहरू (अनुसूचि १) ले सुझाउनु भयो।

आन्तरिक ऋण लिंदा मुद्रास्फीति को अवस्था, fiscal space, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा सार्वजनिक ऋणको मात्रा जस्ता आर्थिक सूचकहरूको विश्लेषण गरी सार्वजनिक ऋण लिनुपर्छ। नेपालमा हाल कुल गार्हस्थ्य उत्पादन को ५ प्रतिशत सम्म आन्तरिक ऋण लिदै आएकोमा उपयुक्त ऋण व्यवस्थापनको संरचना निर्माण गरि १० प्रतिशत सम्म पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने राय विज्ञहरू (अनुसूचि १) को पाइयो।

नेपालमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा खर्चको तुलनामा स्रोतको अभाव रहेको देखिन्छ। परिणाम स्वरुप संघले बैदेशिक ऋण र आन्तरिक ऋण लिई बजेट घाटा पुर्ति गर्ने गरेको छ। प्रदेश सरकार र स्थानीय तहलाई बैदेशिक ऋण लिने अधिकार नभएकाले घाटा बजेट पूर्ति गर्न आन्तरिक ऋण र नेपाल सरकारबाट उपलब्ध हुन सक्ने ऋणमा भर पर्नुपर्ने हुन्छ। प्रदेश र स्थानीय तहमा रहने वित्तीय असन्तुलनले सिर्जना गर्ने चापको एउटा उपयुक्त विकल्प ऋण भएता पनि उक्त तहमा रहेको प्रशासनिक तथा प्राविधिक क्षमताको अभावले प्राप्त स्रोतको उपयोग उद्देश्यान्मुख हुनेमा आशंका रहन्छ। उक्त ऋणको उपयोग गर्दा ऋणको स्रोत (नेपाल सरकार वा आन्तरिक ऋण), ऋण लिनका लागि पुरा गर्नुपर्ने सर्तहरूले एकातर्फ स्रोत व्यवस्थापनमा कठिनाई सिर्जना गर्न सक्दछ भने अर्कोतर्फ जनअपेक्षा संवोधन नहुँदा राजनितिक आयाममा जोखिम बढ्ने सम्भावना देखिन्छ।

आन्तरिक ऋणलाई विकेन्द्रीत गरेपनि संघीय सरकारले निश्चित तथा कठिन सीमाहरू तोकिदिँदा प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न सहज नहुने देखिन्छ। परिणाम स्वरुप विकेन्द्रीकरणको प्रयोग अधिकतम मात्रामा नहुने सहज अनुमान लगाउन सकिन्छ। आन्तरिक ऋणको विषयमा संघीय सरकारमा नै भर पर्नुपर्ने अवस्थाले तल्लो तहका सरकारहरू आफैँ सक्षम भएर हिड्न सक्ने अवस्था रहँदैन। संघीय सरकारले वृहत आर्थिक समस्याबाट वचनका लागि अपनाउने यस्ता उपायले दीर्घकालमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच वित्तीय सम्बन्ध प्रभावकारी नहुने सम्भावना रहन्छ। यसकारण तल्लो तहका सरकारलाई संघीय सरकारले “आफ्नो लागि आफैँ बाँच” को अवधारणा विकसित गर्नुपर्ने राय अध्ययन टोलीको रहेको छ।

प्रदेश तथा स्थानीय तह संवैधानिक आधारमा स्थापना भएका कारण यी तहको आर्थिक कृयाकलापहरू छुट्टै मापन गर्नुपर्ने हुन्छ । जसको लागि एउटा 'स्थानीय कुल ग्राहस्थ उत्पादनको बनावटः तयार गरी सो तहको आर्थिक कृयाकलापलाई लेखाङ्कन गर्नु पर्ने हुन्छ। उक्त 'स्थानीय कुल ग्राहस्थ उत्पादन बनावटः ले स्रोत पहिचान र संकलनका लागि आधार तयार पार्नुका साथै स्थानीय तहमा आन्तरिक ऋणको व्यवस्थापकीय क्षमतालाई पनि संकेत गर्दछ ।

प्रदेश सरकारको सन्दर्भमा आन्तरिक ऋणको लागि प्रदेश मातहत संघीय सरकारले संकलन गर्ने राजस्वको दरलाई पनि विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । सोही प्रदेशको परिधिमा रही संघीय सरकारको राजस्वको आयतन बढ्दा सोही प्रदेशको राजस्व संकलन गर्ने क्षमतामा पनि वृद्धि हुन्छ। यस अर्थमा उक्त प्रदेशबाट केन्द्रीय सरकारले उठाउने राजस्व र सो प्रदेशको आन्तरिक राजस्वको अवस्थाले पनि आन्तरिक ऋणको एउटा पाटोलाई नियालेको हुन्छ ।

प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋणको सांवा र व्याज भुक्तानीको तालिका अन्य नियमित क्रियाकलापलाई प्रभाव नपर्ने गरी तय गर्न सक्नु पर्दछ भन्ने धारणा विज्ञहरू (अनुसूचि १) को रहेको छ। सरकारी निकायले वित्त व्यवस्थापन गर्दा राजस्व र खर्चको संरचना, संचालन खर्च, नगद प्रवाहको स्थिति अनि राजस्व र शुल्क उठाउन सक्ने क्षमता जस्ता विषयको पनि विश्लेषण गर्नु जरुरी हुन्छ । आन्तरिक ऋणको विषयमा वित्त स्थितिको विश्लेषण गरी सो को असरलाई पूर्वानुमान गर्न नसकेको अवस्थामा पनि यसको प्रत्यक्ष प्रभाव आन्तरिक ऋण व्यवस्थापनमा पर्दछ।

संघीय सरकारले आन्तरिक ऋणको मात्रा बढाउँदै लैजाँदा निजी र सार्वजनिक दुवै क्षेत्रको लगानीको स्रोत संकुचित हुँदै जान्छ। जब सरकारले सार्वजनिक लगानी बढाउन ऋण पत्रहरू जारी गर्दछ, बजारको प्रचलित व्याजदरमा सर्वसाधारणले सरकारी क्षेत्रले आफ्नो पैसाको सदुपयोग गर्नेमा विश्वास गर्दैनन् जसको परिणाम स्वरूप सरकारले चलन चल्तीको भन्दा बढी मुल्यमा ऋण पत्र जारी गर्नुपर्ने परिस्थिति आउँछ। जसले व्याजदर बढ्न जाने हुन्छ। परिणाम स्वरूप सार्वजनिक क्षेत्रले Debt Servicing मा धेरै खर्च गर्नुपर्दा लगानी संकुचन हुन्छ। अर्कोतर्फ, सरकारी क्षेत्रले आन्तरिक ऋण उठाउँदा, निजीक्षेत्रको लागि लगानी योग्य पूँजीको अभाव हुन गई निजी क्षेत्रको पनि लगानी योग्य पूँजीको संकुचनले देशको समग्र पूँजीनिर्माण प्रकृत्यामा गतिरोध सिर्जना हुन्छ। यसर्थ, आन्तरिक ऋण उठाउँदा बजारमा उपलब्ध तरलता र सरकार प्रति जनविश्वासको तह मूल्यांकन गरी मात्र ऋण परिचालन गर्नुपर्दछ।

निचोडमा, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको प्रभावलाई आर्थिक, राजनितिक र वित्तीय प्रभावको वृहत आयामबाट हेर्नुपर्ने देखिन्छ । आर्थिक आयाममा वित्त तथा मौद्रिक नीति

वीचको सन्तुलन, लगानीको सम्भावना, तल्लो सरकारहरु विचमा रहने असमानता जस्ता विषयहरु देखिन्छ । यसै गरी राजनितक आयाममा नेतृत्वको/ सरकारको क्षमता जस्ता विषय रहन्छन् । त्यसै गरी ऋणको भूक्तानीको कारण तरलता व्यवस्थापन गर्नुपर्ने अवस्थालाई भने वित्तीय आयामले समेट्ने देखिन्छ । यी तिनै आयामको असर न्यूनीकरण गर्न वित्तीय अनुशासनको पालना, जवाफदेहिता र पारदर्शिताको सामान्य सिद्धान्तको कार्यान्वयन आन्तरिक ऋण व्यवस्थापनको उपयुक्त उपाय हुन सक्छ ।

परिच्छेद ७ - आन्तरिक ऋणको लागि प्रयोग हुने वित्तीय उपकरणहरू

७.१ आन्तरिक ऋणका छोटो अवधि र लामो अवधिको लागि उपयोगमा आएका उपकरणहरू

नेपालमा घाटा बजेट परिपूर्ति गर्ने एउटा उपयुक्त माध्यम को रूपमा आन्तरिक ऋणलाई लिने गरिएको पाइन्छ। आन्तरिक ऋण परिचालन गर्नको लागि नेपाल सरकारले छोटो अवधि (Short-term) र लामो अवधि (Long-term) का विभिन्न औजारहरू प्रयोग गर्दछ। लामो अवधिको लागि ऋण परिचालन गरिने उपकरणहरू विकास ऋण पत्र, राष्ट्रिय वचत पत्र, नागरिक वचत पत्र र वैदेशिक रोजगार वचतपत्रहरू आदि हुन्। त्यसैगरी, छोटो अवधिका लागि आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न Treasury Bills लाई प्रयोग गर्ने गरिएको छ।

नेपाल सरकारले जारी गर्ने ऋणपत्रहरू मध्ये लामो अवधिको लागि जारी गरिएको ऋणपत्रहरू पाँच वर्ष वा सो भन्दा बढी अवधिको लागि प्रयोग हुन्छ। त्यसै गरि २८ दिने, ९१ दिने, १८२ दिने र ३६४ दिने गरी विभिन्न ४ समयावधिको लागि Treasury Bills नेपाल राष्ट्र बैंक मार्फत छोटो अवधिको लागि निष्कासन गर्ने गरिन्छ। लामो अवधिको लागि प्रयोगमा ल्याइएको उपकरणहरूको साँवा भुक्तानी तोकिएको मितिमा गरिन्छ। साथै ट्रेजरी विल्सको भुक्तानी उल्लेखित समयमा गरी सो ट्रेजरी विल्सलाई पुनः निष्कासन गर्ने गरिएको छ। ट्रेजरी विल्सलाई पूर्णरूपमा भुक्तानी नगरी सोही मितिमा पुनः निष्कासन गर्ने हालको प्रचलनले गर्दा तिर्न बाँकी आन्तरिक ऋण मौज्जात उल्लेख्य रूपमा वढेको देखिन्छ।

७.२ प्रदेश र स्थानीय तहको आन्तरिक ऋणको लागि प्रयोग हुने वित्तीय उपकरणहरू

प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिँदा अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन दुवै समयावधिको लागि लिने अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव देखिन्छ। नेपालको सन्दर्भमा स्थानीय तहले योजनामा आधारित २५ वर्ष सम्मको ऋण लिन पाउने व्यवस्था स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा छ। प्रदेशको हकमा आन्तरिक ऋण परिचालन सम्बन्धी प्रादेशिक कानून निर्माण गरी सोही बमोजिम ऋण लिन सक्ने व्यवस्था नेपालको संविधानको धारा २०३ को उपधारा २ मा उल्लेख छ।

अध्ययनको सिलसिलामा विभिन्न देशहरूमा तल्लो तहका सरकारले आन्तरिक ऋण परिचालनमा निम्न बमोजिमको उपकरणहरू प्रयोग गर्ने गरिएको पाइयो (NALAS, 2011) ।

क) ऋणपत्र जारी नगरी ऋण लिने

ख) ऋणपत्र जारी गरी ऋण लिने

क) ऋणपत्र जारी नगरी ऋण लिने

यस प्रकारको ऋण लिँदा प्रदेश र स्थानीय तहले बैंक तथा वित्तीय संस्था मार्फत सिधै लिन सक्छन् । कतिपय देशहरूमा ऋण लिने प्रयोजनका लागि मात्रै पनि विभिन्न किसिमका संस्थाहरू स्थापना भएको अध्ययनका क्रममा देखिएको छ । स्थानीय सरकारलाई ऋण लिन सहज हुने हेतुले प्रादेशिक विकास बैंक, दातृनिकाय द्वारा प्रायोजित बैंक वा अन्य कुनै वित्तीय निकायको स्थापना भएको अध्ययनको क्रममा पाइएको छ (NALAS, 2011) ।

नेपालमा एकात्मक शासन प्रणाली रहँदा नगर विकास कोषले पनि नगरपालिकाहरूलाई पूर्वाधार विकासका लागि ऋण परिचालन गर्ने गरेको थियो । संघीय शासन प्रणालीमा पनि उक्त कोष 'ऋणपत्र जारी नगरि ऋण लिने' उपकरणको लागि उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

'ऋणपत्र जारी नगरि ऋण लिने' प्रक्रियामा ऋणि र ऋण प्रदायक संस्थाको बीचमा सम्झौता गरी ऋण लिन सकिन्छ । यस्तो प्रकृतिको ऋण प्रदेश तथा स्थानीय तहले लिन सक्ने हुन्छ । यस प्रकारको ऋण लिँदा तल्लो तहका सरकार र ऋण प्रदायक संस्था बाहेक मध्यस्थकर्ताको रूपमा अन्य निकायको आवश्यकता रहँदैन ।

ऋण भुक्तानीको सुनिश्चितता गर्न स्थानीय तहले आफ्नो मातहतमा रहेको जग्गा वा भवन, राजस्वको निश्चित रकम, योजनाको लाभको निश्चित अंश अथवा सो योजनाको लाभग्राही मार्फत् संकलन गरिएको शुल्कको निश्चित अंशलाई उक्त ऋण प्रदायक संस्थाको खातामा दाखिला गर्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा 'ऋणपत्र जारी नगरी ऋण लिने' योजनालाई नै धितो राखी ऋण सङ्कलन गर्ने र नेपाल सरकार सोको "प्रति जमानत" रहने व्यवस्था गरिएमा ऋण सम्बन्धी जमानतको समस्या नहुने देखिन्छ ।

(ख) ऋणपत्र जारी गरी ऋण लिने

विभिन्न देशमा स्थानीय सरकारले ऋणपत्र जारी गर्दा सरकार आफैँले वा मध्यस्थकर्ता को रूपमा वित्तीय संस्थाको प्रयोग गर्ने गरेको पाईन्छ । ऋणपत्र प्राय ठूला पूँजी निर्माणका योजना, लामो समयवाधिको सरकारी लगानी गर्नुपर्ने अवस्थामा जारी गरिन्छ । ऋणपत्र तल्लो तहका सरकारले प्राप्त

गर्ने राजस्वको आधारमा भन्दा पनि लगानी गरिएको योजनाको प्रतिफलको आधारमा जारी गर्ने गरिन्छ । अध्ययनको क्रममा नगर ऋणपत्र, प्रतिफल ऋणपत्र जस्ता ऋणपत्रहरू विभिन्न देशका तल्लो तहका सरकारले प्रयोग गर्ने गरिएको भेटिएको छ ।

ऋणपत्र भनेको ऋण लिनेले ऋण दिनेलाई जारी गर्ने एउटा प्रमाण पत्र हो । उक्त प्रमाणपत्रका आधारमा जारीकर्ताले तोकिएको समयमा निश्चित रकम कूपनको रूपमा भुक्तानी गर्नुपर्ने प्रावधान हुन्छ । स्थानीय सरकारले निष्कासन गर्ने ऋणपत्रको व्यवस्थापकीय काम बैंक तथा वित्तीय संस्था वा सो जिम्मेवारी तोकिएको निकायले गर्ने गरेको पाइन्छ । ऋणपत्र व्यक्ति र संस्था दुवैले किन्न पाउने कानुनी व्यवस्थाहरू गरिएको हुन्छ ।

७.३ प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा प्रयोग गर्ने वित्तीय उपकरणको लागि सुझाव

७.३.१ प्रदेशको सन्दर्भमा

प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा नेपालको संविधानको धारा २०३ उपधारा २ बमोजिम हुनुपर्दछ । त्यसै गरी अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ को दफा १४ (२) अनुसार आन्तरिक ऋण उठाउनु पर्दछ । यस पृष्ठभूमिमा र दस्तावेजहरूको अध्ययनको आधारमा बुँदा ७.२ मा उल्लेखित दुबै प्रकारका उपकरणहरूको प्रयोग गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

प्रदेश सरकारले जारी गरेको ऋणपत्र व्यक्ति तथा संगठित संस्था दुवैले किन्न सक्ने प्रावधान मिलाउनु जरुरी छ । यसका लागि अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ को दफा १४ (३) संसोधनको लागि प्रस्ताव गरिएको छ ।

प्रदेश सरकारले आफ्नो जमानतमा ऋण लिँदा सो को 'प्रति जमानतः नेपाल सरकार रहने व्यवस्था हुनु उपयुक्त देखिन्छ ।

तालिका ९ - प्रदेशमा “ऋण पत्र जारी गरी ऋण लिने” को SWOC Analysis

सबलपक्ष (Strength)	कमजोरी पक्ष (Weakness)
<ul style="list-style-type: none"> विकासको अवधारणामा सर्वसाधारणलाई संलग्न गर्ने गरी प्रदेश सरकारहरूको नीति तय भएको जन आकांक्षा सम्बोधन गर्ने गरी योजना र कार्यक्रम बन्ने क्रम विकास हुँदै गएको प्रति व्यक्ति आय तथा बचतमा सुधार हुँदै गएको 	<ul style="list-style-type: none"> ऋण परिचालन र व्यवस्थापन गर्ने कुनै पूर्वाधारहरू संस्थागत भईनसकेको राजस्व प्रक्षेपण गरी ऋण व्यवस्थापन गर्न सकिने अवस्थामा पुग्न समय लाग्ने देखिएको क्षेत्रगत रूपमा योजना र लगानीको सामान्जस्यता कायम हुन नसकेको

संभावना (Opportunities)	चुनौतीहरू (Challenges)
<ul style="list-style-type: none"> • ऋणपत्र जारी गर्दा नेपाल सरकारको पूर्व अनुभव भएको र सो अनुभवलाई प्रदेश स्तरमा पनि प्रयोग गर्न सकिने संभावना रहेको। 	<ul style="list-style-type: none"> • परियोजना छान्ने प्रकृया र त्यसले दिने उत्पादनको अध्ययन मूल्याङ्कन गर्न आर्थिक सूचकाङ्क विकास गर्नु चुनौती रहेको। • परियोजनामा आधारित भएर ऋण उठाउदा कुन प्रकृया बाट उठाउने? को जिम्मेवार हुने? आदि विषयलाई मध्यनजर राख्नु चुनौतीपूर्ण हुने देखिएको। • जमानतको विषयमा प्रदेश सरकार र प्रति जमानत को विषयमा नेपाल सरकार जिम्मेवार हुनुपर्ने भएकोले सो को समन्वय गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण हुने देखिएको।

तालिका १० - प्रदेशले “ऋण पत्र जारी नगरी ऋण लिने” को SWOC Analysis

सवल पक्ष (Strengths)	कमजोरी पक्ष (Weakness)
<ul style="list-style-type: none"> • प्रदेशहरू संस्थागत रूपमा सवल भईरहेको • बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कार्यक्षेत्र सातै वटा प्रदेशमा फैलिएको • विकास निर्माण र राज्य संचालनका अवधारणा जनसमक्ष आईसकेको • प्रदेश सरकारहरूको पनि राजस्व आय वृद्धि हुने स्थिति देखिएको 	<ul style="list-style-type: none"> • सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको लागि राजनैतिक तथा प्रशासनिक संरचना तय भई नसकेको • ऋणको जोखिम भार अध्ययन गर्न पर्याप्त रूपमा सूचना उपलब्ध नभएको • कानुनी प्रावधान तय हुन बाँकी रहेको।
संभावना (Opportunities)	चुनौतीहरू (Challenges)
<ul style="list-style-type: none"> • संबैधानिक तथा कानूनी आधारमा काम गर्न स्वतन्त्र भएको • आर्थिक विकासका प्रचुर आधार भएका र नयाँ लगानीका क्षेत्रहरू पर्याप्त मात्रामा उपलब्ध भएको • प्रदेशगत रूपमा ऋणका श्रोतहरू बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू, गैर बैंकिङ्ग गैर वित्तीय संस्थाहरूको कार्य क्षेत्र र लगानीको दायरा फराकिलो भएसँगै शाखा संजालमा वृद्धि हुदै गएको। 	<ul style="list-style-type: none"> • सबै प्रदेश एकै प्रकारका नभएकाले ऋण लिँदा लक्ष्य बमोजिमको रकम उठाउन चुनौतिपूर्ण हुने देखिएको। • ऋण परिचालन गर्दा संचालन खर्च बढ्न सक्ने र संस्थागत दक्षता नभएकोले वित्तीय तथा आर्थिक लेखाङ्कन गर्ने कार्यमा समेत चुनौति देखिएको।

७.३.२ स्थानीय तहको सन्दर्भमा

स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्ने आधार प्रदेश सरकारको तुलनामा सांघुरो रहेको पाइन्छ। स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा कुनै पनि संगठित संस्था मार्फत गर्न सक्ने

व्यवस्था अन्तर सरकारी बित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १४ को उपदफा ३ मा उल्लेख गरिएको छ। यसर्थ स्थानीय तहले 'ऋणपत्र जारी नगरी ऋण लिने' उपकरण मात्रै प्रयोग गर्न सक्नेछन्। सो प्रयोजनको लागि कुनै पनि संगठित संस्था संग मात्र ऋण लिन सक्छन्। स्थानीय तहको हकमा ऋणपत्र जारी गर्ने व्यवस्था हाल नरहेको तर दीर्घकालमा ती तहहरू (महानगरपालिका र उपमहानगरपालिका) लाई आन्तरिक ऋण परिचालनको औजारको रूपमा ऋणपत्र जारी गर्नुपर्ने हुन सक्छ। सो व्यवस्थाका लागि अन्तर सरकारी बित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १४ को उपदफा २ संशोधन गर्नुपर्ने हुन्छ।

तालिका ११ - स्थानीय ले "ऋणपत्र जारी नगरी ऋण लिने" को SWOC Analysis

सबल पक्ष (Strengths)	कमजोरी (Weakness)
<ul style="list-style-type: none"> संवैधानिक र कानूनी प्रावधानहरू स्थानीय तहमा लागु हुनु। सबै स्थानीय तहमा कम्तिमा एउटा वित्तीय संस्थाको उपस्थिति हुनु। स्थानीय निकायहरू संस्थागत हुने प्रकृत्यामा कर्मचारी र कार्यक्षेत्र निर्धारण भई कार्य संचालन हुनु। लगानीको क्षेत्रहरूको खोजी तिव्र गतिमा हुनु। 	<ul style="list-style-type: none"> ऋण लिनको लागि संस्थागत रूपमा स्थानीय निकाय सक्षम भईनसकेको अवस्था रहेको। योजना/परियोजनाको लेखाजोखा, आय, रोजगारी लगायत पूँजी निर्माण जस्ता विषयमा स्थानीय निकायहरू सक्षम भईनसकेको अवस्था रहेको।
संभावना (Opportunities)	चुनौति (Challenges)
<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय निकायहरू संस्थागत हुने क्रममा रहेको। बजेट आफैले बनाउदा साधन स्रोत को प्रयोग अधिकतम हुने दिशामा रहेको। 	<ul style="list-style-type: none"> लेखा परिक्षण, अभिलेख तथा खाता राख्न स्थानीय तहलाई सक्षम बनाउनु चुनौतीपूर्ण परियोजनामा आधारित ऋण परिचालन गर्न संस्थागत लगानी आकृष्ट गर्नु चुनौतीको रूपमा रहने।

ऋणका स्रोतहरू

नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा निम्नलिखित स्रोतहरू प्रयोग गर्न सक्नेछन्।

१. नेपाल सरकार
२. बैंक तथा वित्तीय संस्था
३. गैर बैकिङ्ग वित्तीय संस्था
४. गैर बैकिङ्ग, गैर वित्तीय संस्थाहरू
५. सार्वजनिक तथा निजी गुठीहरू
६. सर्वसाधारण घर परिवार

परिच्छेद ८ - प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिने प्रकृया

८.१ वर्तमान परिप्रेक्षमा आन्तरिक ऋण उठाउने प्रकृया

प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो आय र व्ययको विवरण प्रस्तुत गर्दा घाटा बजेटमा आधारित भई आय र व्ययको विवरण प्रस्तुत गर्ने संवैधानिक व्यवस्था छ। घाटा बजेटलाई पूरा गर्न यी दुई तह सँग ऋण लिन सक्ने व्यवस्था भएबमोजिम तीन बटा विकल्पहरु रहेका छन् । पहिलो विकल्प घाटा बजेट पूर्ति गर्न नेपाल सरकार सँग ऋण लिने, दोस्रो आन्तरिक ऋण लिने र तेस्रो, केही ऋण संघीय सरकारसँग र केही आन्तरिक ऋण लिने। उक्त ऋण लिनका लागि प्रदेश र स्थानीय तहले नेपाल सरकारको सहमति लिनुपर्ने हुन्छ। आन्तरिक ऋण परिचालनको प्रकृत्यामा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले नेपाल सरकारको संलग्नता आवश्यक हुने हुँदा सो प्रकृत्या यस परिच्छेदमा चर्चा गरिएको छ ।

८.२ प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण लिने प्रक्रिया

प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण लिने प्रकृत्या नेपालको संविधानको धारा २०३ को उपधारा २, अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १४ अन्तर्गत रही प्रारम्भ हुन्छ। प्रदेशले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न सो सम्बन्धी कानून बनाइ कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ। कस्ता आयोजनामा ऋण लिने, कति अवधिको लागि लिने सो को भुक्तानी प्रकृत्या कस्तो हुने र नेपाल सरकारसँग कसरी ऋण सम्बन्धी सूचना प्रवाह गर्ने भन्ने विषय सहितको आन्तरिक ऋण सम्बन्धी संघीय कार्य विधि निर्माण गर्नु आवश्यक छ।

प्रदेश सरकारले लिने आन्तरिक ऋणको संबैधानिक/कानुनी आधार:

- नेपालको संविधानको धारा २०३ (२)
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ दफा १४
- आन्तरिक ऋण सम्बन्धी संघीय कार्यविधि (प्रस्तावित)
- प्रदेश सरकारले ऋण उठाउने सम्बन्धि कानून (कस्ता आयोजनामा ऋण लिने आदि विषय खुल्नेगरी)

प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण लिने प्रकृत्यालाई तीन चरणमा प्रस्ताव गरिएको छ।

प्रथम चरण: प्रथम चरण अन्तर्गत प्रदेशले ऋण उठाउने आन्तरिक प्रकृत्याबाट सुरु भई नेपाल सरकारको सहमती प्राप्त गर्ने सम्मको प्रकृत्या समेटिएको छ। जुन निम्नानुसार अगाडी बढ्नेछ।

१. प्रदेशले ऋण उठाउँदा सम्बन्धित प्रादेशिक कानूनले तोकेको आयोजनामा रही, अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन विभागले आन्तरिक ऋण सम्बन्धी संघिय कार्यविधि अनुसार प्रक्रिया आगाडी बढाउने छ।
२. आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन विभागले अन्तरिक ऋण उठाउने सहमति लिन अर्थमन्त्रालय अन्तर्गत रहने Public Debt Management Office (PDMO) मा पठाउने छ। सो निकायले आन्तरिक ऋण सम्बन्धी संघिय कार्यविधि अनुसार योजनाको सुचकाङ्क तय गर्ने छ।
३. अर्थमन्त्रालयले सहमति दिनु आगाडी निम्न आधार हरु पुरा भएको हुनु पर्दछ।
 - प्रदेश सरकारले प्रस्ताव गरेको योजनाका लागि तयार गरिएको सूचकांक उच्च हुनुपर्ने।
 - प्रदेश सरकारलाई ऋण स्विकृत दिँदा राष्ट्रिय प्रकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ले तोकेको सीमा भित्र रहनु पर्दछ।

उल्लेखित आधारहरू पूरा भएपछि अर्थमन्त्रालयले प्रदेश सरकारलाई आन्तरिक ऋण लिने सहमति प्रदान गर्नेछ ।

दोस्रो चरण: अर्थ मन्त्रालयबाट आन्तरिक ऋण लिने सहमति प्राप्त गरेदेखि ऋण संकलन सम्मको प्रकृत्यालाई यस चरण अन्तर्गत व्याख्या गरिएको छ। जुन निम्नानुसार हुनेछ।

अर्थ मन्त्रालयबाट सहमति प्राप्त भएपछि आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय अन्तर्गत रहने आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन विभागले आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन समितिको बैठक आह्वान गर्दछ। उक्त समितिको संरचना र काम कर्तव्य निम्नानुसार रहने छ।

आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन समितिको संरचना

संयोजक — सचिव, आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय

सदस्यहरू:— १. आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन विभाग प्रमुख

२. नेपाल राष्ट्र बैंक प्रदेश प्रमुख

३. प्र. ले. नि. का. प्रमुख

आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन समितिको काम कर्तव्य र अधिकार

१. आन्तरिक ऋण उठाउने रकमको संरचना तय गर्ने
२. उक्त ऋणको भुक्तानी तालिका तय गर्ने
३. मध्यस्थकर्तासँग सम्झौताको लागि अनुमति दिने

प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण व्यवस्थापनका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकको प्रदेश कार्यालयसँग सम्झौता गर्नेछ र सोही बमोजिम प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्नेछ ।

तेस्रो चरण: यस चरणमा प्रदेशले आन्तरिक ऋणको Auditing र Reporting कसरी गर्ने हो सोको प्रकृया उल्लेख गरिएको छ ।

आन्तरिक ऋणको Auditing प्र. ले. नि. का. ले गर्नेछ । सो सम्बन्धी Reporting प्रदेश नेपाल राष्ट्र बैंकले आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन विभाग, PDMO र नेपाल राष्ट्र बैंक Public Debt Management Department (PDMD) लाई गर्नेछ ।

प्रदेशले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न उल्लेखित चरणका आधारमा निम्न लिखित संरचना बीच संचार हुनु पर्ने देखिन्छ ।

संरचनागत आधार:

- अर्थ मन्त्रालय (PDMO)
- नेपाल राष्ट्र बैंक (PDMD)
- आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय (प्रदेश आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन विभाग र आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन समिति)
- प्र. ले. नि. का.
- प्रदेश नेपाल राष्ट्र बैंक ।

८.३ स्थानीय सरकारले आन्तरिक ऋण लिने प्रक्रिया

स्थानीय सरकारले घाटा बजेट निर्माण गर्नु पर्ने भएमा नेपालको संविधानको धारा २३० को उपधारा (२) बमोजिम हुनेछ । सो प्रकृत्यालाई सहजिकरण गर्न स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, र अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन २०७४ को आधारमा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले तोकेको सीमा भित्र रही कार्य सम्पादन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणको संबैधानिक र कानुनी आधार:

- नेपालको संबिधान धारा २३० (२)
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १४
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६८
- आन्तरिक ऋण सम्बन्धी संघीय कार्यविधि (संघले बनाऊनु पर्ने)

स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण लिने प्रकृत्यालाई तीन चरणमा प्रस्ताव गरिएको छ।

प्रथम चरण: प्रथम चरण अन्तर्गत गाँउ सभा/ नगर सभाले आन्तरिक ऋण उठाउने प्रस्ताव पारित गरी नेपाल सरकारको सहमति प्राप्त गर्ने सम्मको प्रकृत्या समेटिएको छ। जुन निम्नानुसार अगाडि बढ्नेछ।

स्थानीय तहले आगामी आर्थिक वर्षको लागि आन्तरिक ऋण लिने प्रस्ताव सो सभामा प्रस्तुत भई पारित भएको हुनु पर्नेछ।

आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न व्यक्ति वा सस्था दुवैलाई आवाह गर्न सकिनेछ तथापि सो काम गर्न आन्तरिक ऋण समितिले अर्थमन्त्रालय अन्तर्गत रहेको PDMO लाई सहमतिको लागि प्रस्ताव पठाउने छ।

अर्थमन्त्रालयले सहमति दिनु आगाडी निम्न आधारहरु पुरा भएको हुन पर्दछ:

१. स्थानीय तहले प्रस्ताव गरेको योजनाको लागि तयार गरिएको सूचकाङ्क तुलनात्मक रुपमा उच्च हुनुपर्ने

२. स्थानीय तहलाई ऋण स्वीकृति दिँदा राष्ट्रिय प्रकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले तोकेको सीमा भित्र रहनु पर्ने

उल्लेखित आधारहरु पूरा भएपछि अर्थमन्त्रालयले स्थानीय तहलाई आन्तरिक ऋण लिने अनुमति प्रदान गर्नेछ ।

दोश्रो चरण: उक्त चरणमा अर्थमन्त्रालयको सहमति प्राप्त पश्चात स्थानीय तहले गर्ने ऋण संकलनको प्रकृत्यालाई समावेस गरिएको छ।

अर्थ मन्त्रालयको सहमति प्राप्त गरे पछि गाँउपलिका वा नगरपालिकामा रहने आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन इकाईले प्रमुख प्रशासकिय अधिकृतको सल्लाहमा अन्तरिक ऋण व्यवस्थापन समितिको

वैठक आह्वान गर्नेछ। उक्त समितिको संरचना र काम कर्तव्य निम्नानुसार रहनेछ ।

संयोजक: नगरपालिका वा गाउँपालिकाको मेयर/अध्यक्ष वा उपमेयर/उपाध्यक्ष

सदस्यहरु:—

१. नगर/गाउँ पालिकाको प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत
२. संचित कोष संचालन गर्ने वाणिज्य बैंकको शाखा प्रमुख
३. आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन इकाई प्रमुख

समितिको काम कर्तव्य र अधिकार

१. ऋण उठाउने रकमको संरचना तय गर्ने
२. ऋण भुक्तानी तरिका तथा तालिका तय गर्ने
३. संचित कोष रहेको वाणिज्य बैंकसँग सम्झौता गरी सो को कार्यन्वयन गर्ने अनुमति दिने ।

स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण विभिन्न सस्था वा व्यक्ति मार्फत लिने गरी सो को कारोवार गर्न संचित कोष रहेको वाणिज्य बैंकलाई अनुमति दिनुपर्दछ। ऋणको प्रकृयागत जिम्मेवारी स्थानीय तहमा रहेको आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन इकाई मातहत रहने र वित्तीय व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सम्झौता गरिएको बैंक संग हुन्छ।

तेस्रो चरण: यस चरणमा स्थानीय तहले परिचालन गर्ने आन्तरिक ऋणको Auditing र Reporting को प्रकृया उल्लेख गरिएको छ।

आन्तरिक ऋणको Auditing को. ले. नि. का. ले गर्नेछ। सो सम्बन्धी Reporting सम्झौता गरेको वाणिज्य बैंकको शाखाले प्र. ले. नि. का., प्रदेश नेपाल राष्ट्र बैंक, PDMO र आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन इकाईलाई गर्नेछ।

प्रदेशले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न उल्लेखित चरणका आधारमा निम्न लिखित संरचना बीच संचार हुनु पर्ने देखिन्छ।

स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणको प्रकृत्यामा निम्नलिखित संरचनाको संलग्नता हुने देखिन्छ:

- अर्थ मन्त्रलय (PDMO)
- स्थानीय तहको “आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन इकाई”
- को. ले. नि. का.
- संचित कोष संचालन गर्ने वित्तीय संस्था

परिच्छेद ९ - निष्कर्ष र सुझाव

९.१ निष्कर्ष

- १ नेपालको संविधान धारा २५१ को उपधारा १ (च) बमोजिम राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले “समष्टिगत आर्थिक सुचकहरूको विश्लेषण गरी संघ प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने” प्रयोजनको लागि यो अध्ययन गरिएको हो ।
- २ उक्त अध्ययनको लागि विभिन्न श्रोत प्रतिवेदनहरू ऐन संग्रह प्रकाशित अप्रकाशित प्रतिवेदनहरू आन्तरिक ऋण परिचालन सम्बन्धी भएका अनुसन्धान र श्रोत विज्ञहरूको विचारलाई समेत समेटि यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।
- ३ राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त अयोगले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र प्रदेश तहको आन्तरिक श्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन पाउने सिफारिस गरेको थियो । उक्त सीमा भित्र रहँदा प्रदेशहरूले उक्त शीर्षकमा कुल रकम रु ७४ अर्ब ९७ करोड संकलन गर्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ (तालिका ४)। राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोगले गरेको सिफारिसलाई आधार मान्दा प्रदेशहरूले अधिकतम करिब रु ७ अर्ब ५० करोड कुल आन्तरिक ऋण लिन सक्ने देखिन्छ ।
- ४ स्थानीय तहको हकमा आन्तरिक ऋणको सीमा अनुमान गर्न आन्तरिक राजस्वको अनुमानित रकमको सूचना उपलब्ध छैन । सोही कारण संघीय सरकारबाट स्थानीय तहलाई प्राप्त अनुदान रकम र राजस्व बाँडफाँटका आधारमा आन्तरिक ऋणको स्थानीय र प्रदेश को सूचक प्रतिपादन गरिएको हो। उक्त सूचक १.४७९ रहेको छ। यो सूचकाङ्कको आधारमा ७५३ स्थानीय तहले नै आन्तरिक ऋण लिँदा अधिकतम कूल रु ११ अर्ब ९ करोड रहने अनुमान गरिएको छ (तालिका ६) । जसको आधारमा प्रदेश र स्थानीय तहको कुल आन्तरिक ऋण रु १८ अर्ब ५९ करोड ८२ लाख हुने अनुमान गरिएको हो। उक्त विश्लेषणलाई आधार मान्दा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले उठाउने कुल आन्तरिक ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात ०.५३६ प्रतिशत रहन जाने देखिन्छ। यो अनुपात १ प्रतिशत भन्दा तल रहने देखिएकोले नेपाल सरकारको तिर्न बाँकी ऋण (Outstanding Debt) र अर्थिक आधार (Fiscal Space) को अनुपातलाई हेर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले सिफारिस गरेको आन्तरिक ऋण उठाउने सीमाले आर्थिक स्थितिमा खलल नपर्ने देखिन्छ।
- ५ आन्तरिक ऋण सिफारिस गर्न अयोगले मुख्यतया निम्न परिसूचकहरूलाई आधार मान्नु उपयुक्त

हुन्छ।

- सार्वजनिक ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात
- आन्तरिक ऋण र राजस्वको अनुपात
- प्रचलित ब्याजदर
- सरकारले लिन सक्ने अतिरिक्त ऋण र भूक्तानी गर्न बाँकी कुल ऋणको अनुपात
- वित्तीय क्षेत्र सवलताका प्रमुख सूचकहरू
- विप्रेषण

६ संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले परिचालन गर्ने आन्तरिक ऋणले संघबाट पाउने वित्तीय हस्तान्तरण र ऋण रकम दुवैमा दवाव पर्न जान्छ। प्रशासनिक तथा प्राविधिक क्षमता पर्याप्त नभएको हालको सन्दर्भमा श्रोत परिचालनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने संभावना रहन्छ। त्यस्तै तीनै तहका राजनैतिक तथा प्रशासनिक तहमा राजस्व उठाउन सक्ने क्षमताको पनि मूल्यांकन गर्नु जरूरी हुन्छ। ऋणको साँवा र ब्याज भुक्तानी गर्दा तिनै तहले नियमित कृयाकलापमा प्रभाव नपर्ने किसिमको संयन्त्र विकास गर्नुपर्छ। आन्तरिक ऋणको आयतन सबै तहमा बढ्दै गयो भने निजी क्षेत्रको लगानीको श्रोतमा दवाव परी लगानी संकुचन हुने संभावना त्यतिकै हुन्छ। उच्च उत्पादनमुलक आयोजनामा लगानी गर्ने भएमा राजस्वलाई मात्र आधार नमानी प्रतिफलको आधारमा पनि ऋण प्रभाव गर्नु उपयुक्त हुन्छ।

७ प्रदेश तथा स्थानीय तहमा आन्तरिक ऋण उठाउनलाई मुख्य दुई वटा उपकरणहरूको प्रयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ। पहिलो, ऋण पत्र जारी नगरी ऋण लिने र दोस्रो ऋण पत्र जारी गरी ऋण लिने।

७.१. ऋण पत्र जारी नगरी ऋण लिने

यस प्रकृतिको उपकरण स्थानीय र प्रदेश सरकार दुबैले प्रयोग गर्न सक्नेछन्। तर त्यस्तो ऋण लिँदा योजनामा आधारित भई लिन पाइने प्रावधान हुनेछ। ऋण लिँदा संघीय सरकारले तोकेको आधारहरू पुरा गरी विभिन्न वित्तीय संस्था, विकास बैंक तथा नगर विकास कोष जस्ता विकासमा लगानी गर्न स्थापित संस्थाहरूबाट ऋण लिन सकिने छ।

७.२. ऋण पत्र जारी गरी ऋण लिने

यस्ता ऋण पत्र दीर्घकालिन र ठूला आयोजनामा आधारित हुन्छन्। राजस्व भन्दा पनि

प्रतिफललाई आधार मानेर यस्ता आयोजनामा ऋण उठाइनु पर्छ । संघ वा प्रदेश सरकारले मात्रै यस्तो ऋण पत्र जारी गर्न सक्नेछन् । यस्तो ऋण पत्र जारी गर्दा तोकिएको बैंक वा वित्तीय संस्थालाई मध्यस्थकर्ताको रूपमा नियुक्ति गरी सोबाट ऋण उठाउने प्रकृया पुरा गर्नुपर्छ । यस प्रकारले निष्कासन गरिएका ऋणपत्र संस्था वा व्यक्ति सबैले किन्न पाउने किसिमको हुन्छ ।

प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा दुवै प्रकारका उपकरणहरू प्रयोगमा ल्याउन सक्छ भने स्थानीय तहले ऋण पत्र जारी नगरी ऋण लिन पाउने उपकरणमात्र प्रयोग गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

- ८ प्रदेश सरकारले आन्तरिक ऋण लिने सम्बन्धमा नेपालको संविधान र कानूनले मार्ग प्रशस्त गरेको हुँदा कानूनी आधारमा बसेर ऋण लिन सक्ने प्रावधान रहेको छ । जस अनुसार नेपालको संविधानको धारा २०३ (२), अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, आन्तरिक ऋण सम्बन्धी कानून आदिले प्रदेश सरकारलाई ऋण उठाउन अधिकार प्रत्यायोजन गरेको छ ।
- ९ ऋण उठाउने प्रयोजनको लागि संरचनागत रूपमा अर्थ मन्त्रालयको सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालय (PDMO), प्र. ले. नि. का., प्रदेश तहको आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन विभाग र नेपाल राष्ट्र बैंकको प्रदेश कार्यालय संलग्न हुनेछन् ।
- १० स्थानीय तहले लिने आन्तरिक ऋणको सम्बन्धमा नेपालको संघीय कानून धारा २३० (२) ले व्यवस्था गरे अनुसार हुने छ । साथै स्थानीय तहले अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ ले दिएको अधिकार क्षेत्र भित्र रही आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न सक्नेछन् । ऋण परिचालन गर्न संस्थागत रूपमा अर्थ मन्त्रालयको सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालय, स्थानीय तहको आन्तरिक ऋण व्यवस्थापन इकाई, कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालय र स्थानीय संचिती कोष संचालन गर्ने बैंक क्रियाशिल रहने छन् ।

९.२ सुझाव

१. संघीय सरकार, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेटको आकार क्रमशः बढ्दै गएमा सोको आधारमा परिचालन हुने आन्तरिक ऋणको माग पनि बढ्दै जान्छ । त्यस्तो आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गर्दा मुख्य आधार कुल गार्हस्थ्य उत्पादनलाई मानिने भएकोले सोको आधारमा संघीय सरकारले आन्तरिक ऋण कूल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतले नबढ्ने गरी परिचालन गर्ने गरेको छ । प्रदेश र स्थानीय तहहरूले आन्तरिक ऋण परिचालन गर्दा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १ प्रतिशतले नबढ्ने गरी मात्र लिनु उपयुक्त हुने र यसले मुलुकको अर्थतन्त्रमा

नकरात्मक खलल पर्ने संभावना कम देखिन्छ।

२. संघीय संरचनामा तिनै तहका सरकारलाई संविधानले आन्तरिक ऋण उठाउने संवैधानिक अधिकार क्षेत्र निर्धारण गरिदिएको छ । सोको सन्दर्भमा देहाय वमोजिमका विद्यमान केही कानून र नियमावलीहरूको परिमार्जन गरी आन्तरिक ऋण उठाउनका लागि मार्ग प्रशस्त गर्नु पर्नेछ।

(क) राष्ट्र ऋण ऐन, २०५९

(ख) नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८

(ग) बैंक तथा वित्तीय सम्बन्धी ऐन, २०७३

(घ) राष्ट्र ऋण नियमावली, २०५९

(ङ) अन्तर सकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

(च) स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४

(छ) धितो पत्र सम्बन्धि ऐन, २०६३

१. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगले आर्थिक वर्ष २०७५/७६ मा संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँट र प्रदेश तहको आन्तरिक श्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋण उठाउन पाउने गरी सिफारिस गरेको आधारलाई निरन्तरता दिनु उपयुक्त हुने देखिन्छ। सोही आधारलाई स्थानीय तहमा पनि निरन्तरता दिनु सान्दर्भिक हुन्छ।

२. आन्तरिक श्रोत, राजस्वको बाँडफाँट र प्रदेश संघको ऋण अनुपातको विश्लेषण लगायत निम्न समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूलाई आधार मानेर आन्तरिक ऋण लिनु पर्नेछ।

- सार्वजनिक ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात
- आन्तरिक ऋणको भार र राजस्वमा अनुपात
- प्रचलित ब्याजदर
- सरकारले लिन सक्ने अतिरिक्त ऋण र भूक्तानी गर्न बाँकी कूल ऋणको अनुपात
- वित्तीय क्षेत्र सवलताका प्रमुख सूचकहरू
- विप्रेषण

३. प्रदेशले दुवै किसिमको वित्तीय उपकरणहरू, (क) ऋण पत्र जारी नगरी ऋण लिने र (ख) ऋण पत्र जारी गरी ऋण लिने, आवश्यकता अनुसार प्रयोग गर्न सक्नेछ। स्थानीय तहले 'ऋण पत्र जारी नगरी ऋण लिने' उपकरण मात्र प्रयोग गर्ने र त्यस्तो उपकरण कुनै पनि संगठित संस्थाहरूले खरिद गर्न पाउने छन्।
४. प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले ऋण लिँदा ऋणका स्रोतहरू निम्न हुनेछन् ।
(क) नेपाल सरकार (ख) बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू (ग) गैर बैंकिङ्ग वित्तीय संस्थाहरू (घ) गैर बैंकिङ्ग वित्तीय संगठित संस्थाहरू (ङ) सार्वजनिक तथा निजी गुठीहरू (च) सर्वसाधारण घरपरिवार (स्थानीय तहको हकमा लागु नहुने) ।
५. आन्तरिक ऋण परिचालनको लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहले संस्थागत संरचनाको व्यवस्थापन र विकास गरी प्राविधिक र प्रशासनिक सक्षमतामा बृद्धि र जनशक्तिको विकासका क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्नेछ ।
६. आर्थिक व्यवस्थापन, ऋण निष्कासन प्रकृयाहरू, अनुगमन मूल्यांकनको र रिपोर्टिङको मार्ग चित्र बनाई सो अनुसार वित्तीय व्यवस्थापन र सन्तुलन कायम गरिनु पर्छ । प्रदेश तथा स्थानीय तहले कानुनले निर्देशित गरे बमोजिम सोको आधारमा आन्तरिक ऋण परिचालन गर्नु पर्दछ ।
७. समष्टिगत आर्थिक परिसूचकमा खलल नपर्ने गरी आर्थिक ऋणको अत्युत्तम दर निर्धारण गर्नको लागि विस्तृत अध्ययनको जरुरी हुन्छ । यस्तो विस्तृत अध्ययन मार्फत संघको, प्रदेश र चारैवटा स्थानीय तहको (महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका र गाँउपालिका) वस्तुस्थितिहरूको विश्लेषण हुन जान्छ र आन्तरिक ऋणको सीमा तोक्न सकिने हुन्छ।

सन्दर्भ सामग्री

१. Economic Survey 2016/17, Government of Nepal, Ministry of Finance
२. Thapa. N.B (2018). Public Debt Management in Nepal, Theory legal framework issues and challenges, A Presentation for Capacity Development Programme, organized by NNRFC
३. Myatt, Tony & Liu (2015). The relationship between debt and growth: an application to the Canadian Provinces. Canadian Journal of Regional Science. 38 (1/3)
४. Reinhart, C.M & Rogoff K.S (2010). Growth in a time debt. American Economic Review: Papers & Proceedings 100: 573-778
५. Neol, Michel (2000). Building Sub-national Debt Markets in Developing and Transition Countries. OECD Draft Paper
६. BIS Papers (2012) Fiscal Policy, Public Debt and Monetary Policy in emerging market economies. Monetary & Economic Department. Bank for International Settlements
७. NALAS (2011). Guidelines on local Government borrowing and recent developments in NALAS countries.
८. Ahrend. R, Curto Marta, Vaminalle, Camilan (na). Passing the Buck? Central and subnational governments in times of fiscal stress
९. WBG & IMF (2009). Debt Sustainability Framework
१०. राष्ट्र ऋण उठाउने ऐन, २०७५
११. राष्ट्र ऋण ऐन, २०५९
१२. नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८
१३. बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३
१४. राष्ट्र ऋण नियमावली, २०५९
१५. अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
१६. धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३

१७. ऋण तथा जमानत ऐन, २०२५
१८. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४
१९. नगर विकास कोष ऐन, २०५३
२०. आर्थिक सर्वेक्षण २०७४/७५, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२१. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग (२०७५), जानकारी पुस्तिका, सिंहदरवार, काठमाण्डौ
२२. नेपालको संविधान
२३. बैंक सम्बन्धी ऐन नियम संग्रह; सहिष्णु प्रकाशन, काठमाण्डौ

अनुसूचि १ - परामर्श लिईएका विज्ञहरुको नामावली

क्र. सं.	विज्ञहरुको नाम	संस्था/पद
१	प्रा. पृथ्वी राज लिगल	पूर्व उपाध्यक्ष, राष्ट्रिय योजना आयोग
२	श्री दिपेन्द्र बहादुर क्षेत्री	पूर्व उपाध्यक्ष, राष्ट्रिय योजना आयोग
३	प्रा. डा. गोविन्द नेपाल	पूर्व सदस्य, राष्ट्रिय योजना आयोग
४	डा. शिव अधिकारी	सदस्य, सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोग, नेपाल सरकार
५	श्री केशव आचार्य	पूर्व आर्थिक सल्लाहकार, अर्थ मन्त्रालय
६	प्रा. डा. अजय विक्रम स्थापित	प्राध्यापक, तथ्यांक विभाग त्रिभुवन विश्वविद्यालय
७	श्री नर बहादुर थापा	कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक
८	डा. गुणाकर भट्ट	कार्यकारी निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक
९	डा. राम आचार्य	सह प्राध्यापक, न्यू मेक्सिको स्टेट युनिभर्सिटी, संयुक्त राज्य अमेरिका
१०	श्री राजेन्द्र नेपाल	पूर्व महालेखा नियन्त्रक, नेपाल सरकार

अनुसूचि २ - राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगसंग भएको अन्तरक्रिया

मिति	अन्तरक्रियाका विषयहरू
१० मंसिर २०७५	<ul style="list-style-type: none"> • ऋण उठाउने कानूनी आधारहरूको बारेमा चिनारी • मौद्रिक औजारहरूको प्रयोग कसरी गर्ने • संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको हालको सीमा • आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारणमा प्रभाव पार्ने समष्टिगत आर्थिक सूचकहरू • विषय विज्ञहरूको प्रारम्भिक छनोट
१४ मंसिर २०७५	<ul style="list-style-type: none"> • प्रदेश र स्थानीय तहमा आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न आवश्यक समन्वयात्मक ढाँचा • आ. व. २०७५/७६ का लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले उठाउन सक्ने आन्तरिक ऋण सम्वन्धी सिफारिस • आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारणमा प्रभाव पार्ने समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको छनोट, साथै प्रदेश र स्थानीय तहको हकमा ती सूचकहरूलाई कसरी प्रयोग गर्ने • प्रदेश तथा स्थानीय तहमा देखा पर्न सक्ने जमानतको विश्वसनियता • राष्ट्र ऋण ऐन, २०५९ मा आवश्यक संशोधन • ऋण तथा जमानत ऐन, २०२५ मा आवश्यक संशोधन
२७ मंसिर २०७५	<ul style="list-style-type: none"> • संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा समान समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको प्रयोग हुने वा छुट्टा छुट्टै हुनु पर्ने • स्थानीय तहको लागि आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिसको आधारहरू • प्रदेश र स्थानीय तहले ऋण उठाउन प्रयोग गर्न सक्ने औजारहरू • सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालयको भूमिका

	<ul style="list-style-type: none"> • तीनै तहले बजारबाट ऋण उठाउँदा अर्थ व्यवस्थामा देखा पर्ने सक्ने असरहरू • नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ र राष्ट्र ऋण ऐन, २०५९ लगायत अन्य ऐनहरूमा गर्नुपर्ने संशोधन
९ पुष २०७५	<ul style="list-style-type: none"> • आन्तरिक ऋण संग सम्बन्धित विध्यमान कानूनहरूको दफागत प्रावधानहरू र आवश्यक संशोधन • प्रदेश र स्थानीय तहले आन्तरिक ऋण उठाउँन विध्यमान कानून संशोधन गरे मात्र पुग्ने वा छुट्टै कानून बनाउनु पर्ने • ऋण परिचालनका विषयगत र बस्तुगत आधारहरू
११ पुष २०७५	<ul style="list-style-type: none"> • ऋण परिचालनमा प्राथमिक बजार र द्वीतीय बजारको भूमिका • जमानत सम्बन्धि ऋण तथा जमानत ऐन, २०२५ तथा अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा भएको व्यवस्था • आन्तरिक ऋण परिचालनमा संलग्न हुने तहगत निकायहरू • आन्तरिक ऋण परिचालनको SWOT and SWOC विश्लेषण

प्रतिवेदन प्रस्तोता:

म्यानेजमेन्ट, डेभलपमेन्ट एण्ड रिसर्च एसोसिएट्स प्रा. लि.

ललितपुर, नेपाल